

Anna-Mari Saari

Tunteiden polku

Taidepäiväkodissa toteutettu teema tunteista

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Musiikkipedagogi AMK

Musiikin koulutusohjelma

Opinnäytetyö

Päivämäärä 4.5.2015

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Anna-Mari Saari Tunteiden polku – Taidepäiväkodissa toteutettu teema tunteista 51 sivua + 2 liitettä 4.5.2015
Tutkinto	Musiikkipedagogi AMK
Koulutusohjelma	Musiikin koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Varhaisiän musiikkikasvatus ja taiteen soveltuva käyttö
Ohjaaja(t)	MuT Annu Tuovila MuM Sanna Vuolteenaho
<p>Toiminnallisen opinnäytetyöni tavoitteena on taideaineiden avulla toteuttaa teemaa tunteista. Tämä ”Tunteiden poluksi” nimetyn teeman toteutuksen tarkoituksena olisi tukea ja herättää lasten tietoisuutta ja ymmärrystä omista tunteista. Erilaisten tunnetilojen tarkasteleminen taideaineiden avulla voisi antaa lapsille mahdollisimman laajan näkökulman siitä miten eritavoin tunteita voi ilmaista ja tukea myös lapsen minäkuvan muodostumista. Tunteiden tarkasteleminen ryhmäopetuksen keinoin antaa lapselle mahdollisuuden käsitellä tunneilmaisuaan vuorovaikutuksessa yhdessä muiden kanssa. Teemaa toteutettiin musiikin, kuvallisen ilmaisun, sadutuksen ja draaman keinoin ja niitä yhdessä integroiden.</p> <p>Tunnekasvatukseen pohjautuva teema on toteutettu taidepäiväkodissa ja siinä perehdytään 5-6-vuotiaiden lasten parissa toteutettuun osioon.</p> <p>Opinnäytetyössä tutkitaan miten voi tukea varhaiskasvattajana ja taidekasvattajana lasta omien tunteiden ilmaisussa tunnekasvatuksen avulla ja miten omien tunteiden tiedostamisen avulla voidaan vaikuttaa lapsen minäkuvaan ja ryhmässä toimimiseen? Voiko ryhmäopetuksen avulla toteutettu teema tukea lasta omien tunteiden tiedostamisessa ja käsitteilyssä? Minkälaisia havaintoja toteutettu teema tuo esille lasten ryhmätoiminnasta ja mehengestä?</p> <p>Lapsikohtaista kasvun tueksi tarvittavaa aineistoa saatiin tarkkailemalla ja dokumentoimalla tuokioilla käytyjä keskusteluja, lasten tapoja ilmaista itseään, taideaineiden parissa syntyneitä tuotoksia, lasten keskinäisiä vuorovaikutustaitoja ja lasten kykyä asettua toisen asemaan. Näiden tietojen pohjalta saimme kokonaiskuvaa lapsen itsetuntemuksesta, tunnetaidoista, empatiakyvystä ja luovuudesta ja siitä miten kasvattajana voisi heitä tukea.</p> <p>Toivoisin tämän opinnäytetyön kannustavani myös muita varhaiskasvattajia ja taidekasvattajia toteuttamaan tunnekasvatusta. Haluan antaa oman opinnäytetyöni avulla esimerkin tunnekasvatuksen toteutuksesta.</p>	
Avainsanat	minäkuva, tunne-elämä, tunneilmaisua, vuorovaikutus, empatiakyky, päivähoito, varhaiskasvatus, taidekasvatus, opetustyö

Author Title	Anna-Mari Saari Emotional Path – Thematic Project in a Nursery for the Arts
Number of Pages Date	51 pages + 2 appendices 4 May 2015
Degree	Bachelor of Music
Degree Programme	Music
Specialisation option	Early Childhood Music Education and Community Music
Instructors	Annu Tuovila, DMus Sanna Vuolteenaho, MMus
<p>In my final project, I experimented with ways of working on the theme of emotions through arts. This project was entitled “Emotional Path” and its purpose was to support and increase children’s knowledge and understanding of their emotions. The idea of this project is to examine the emotions through arts as a group, which could give the children a broad perspective on the various ways they can express their emotions and offer them a chance to examine their self-image. This project was carried out through music, visual expression, storycrafting and drama and arts integration.</p> <p>This project was carried out in an arts oriented nursery. In this report, I focus on the work we did with a group of 5-6-year-old children and explore these questions: how early childhood educators and art educators can support children to express their emotions and how children’s awareness of their own emotions can affect their self-image and how they work in group? Can group tuition help children to deal with their own emotions? The project also provided an opportunity to make observations on how a theme like this affects group dynamics and team spirit.</p> <p>During the project, made observations on conversations between children, their way of self-expression, artistic output, communication skills and ability for empathy. The purpose of this was to obtain child-specific data to support their personal growth. Based on this information we received a holistic picture of the child’s self-knowledge, emotional skills, ability for empathy and creativity and how I, as an educator, can support children.</p> <p>I hope this thesis will encourage other early childhood educators and art educators to engage in emotional education.</p>	
Keywords	self-image, emotional life, expression of emotions, early childhood education, interaction, empathy, nursery, art education, arts integration

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Taidekasvatus tukena lapsen tunne-elämän kehitykselle	3
2.1	Taidepäiväkoti Sinisen Kuun toimintaperiaatteet	4
2.2	Taide tunnekokemusten herättäjänä	5
2.3	Taidekasvatus tukena lapsen ilmaisuun	6
2.4	Taideaineiden tavoitteita itseilmaisun tueksi	7
2.4.1	Musiikki tunnelman ja tunneilmaisun herättäjänä	7
2.4.2	Leikinomainen draamatyöskentely tunnekasvatuksen tukena	8
2.4.3	Lapsilähtöinen sadutus kielellisen ilmaisun tukena	10
2.4.4	Kuvallinen ilmaisu kokemusten ilmentäjänä	12
3	Tunteiden tiedostaminen vuorovaikutuksen pohjana	13
3.1	Lapsen persoonallisuuden kehitys ja sen haasteita	13
3.1.1	Tunne-elämän kehitysvaiheet	14
3.1.2	Ensimmäisen kiintymyssuhteen merkitys ja vuorovaikutusmallit	16
3.1.3	Sosiaalisen ja tunne-elämän kehityksen vaiheita 5-6-vuotiailla lapsilla	18
3.2	Tunteet ja minäkäsitys	19
3.3	Tunnetaidot	20
3.3.1	Tunnetaitojen kehittyminen ryhmässä ja empatiakyky	21
3.3.2	Itsetuntemus ja oma luovuus	23
4	”Tunteiden polku”, toteutettu teema tunnekasvatuksesta	24
4.1	Teeman valmistelu	25
4.2	Dokumentointi tukena havainnoinnille ja arvioinnille	25
4.3	Teeman sisältö ja eteneminen Sinisessä Kuussa	26
4.3.1	Tutustuminen perustunteisiin eri työtapojen kautta	27
4.3.2	Leevi Lepakon matkassa	33
4.3.3	Kosti Laivakoiran matkassa	33
4.3.4	Voimaannuttavan valokuvan keinoin toteutettu ”Ihanne minä”	36
5	Tulokset	37
5.1	Miten varhaiskasvattajana ja taidekasvattajana voin tukea lasta ilmaisemaan omia tunteita tunnekasvatuksen avulla?	37

5.2	Miten omien tunteiden tiedostaminen on vaikuttanut lapsen minäkuvaan ja ryhmässä toimimiseen?	40
5.3	Voiko ryhmäopetuksen avulla toteutettu tunnekasvatus tukea lasta omien tunteiden tiedostamisessa ja käsittelyssä?	43
5.4	Havaintoja ryhmän toiminnasta ja me-hengestä	44
6	Pohdinta	46
	Lähteet	50
	Liitteet	
	Liite 1. Voimauttava valokuva	
	Liite 2. Valokuvia	
	Liite 3.	

1 Johdanto

Työskentelen Taidepäiväkoti Sinisessä Kuussa, joka on tällä hetkellä pieni 19-paikkainen yhdestä lapsiryhmästä koostuva, yksityinen päiväkoti Vantaalla. Lapsemme aloittavat päiväkodissamme noin kolmivuotiaana ja heillä on mahdollisuus olla päiväkodissamme aina alkavaan kouluvuoteen saakka.

”Tunteiden poluksi”-nimetty teema tunteista lähti ryhmämme perheissä tapahtuvista perhedynamiikan muutoksista. Nämä kaikki muutokset herättävät lapsissa erilaisia tunteita ja tuntemuksia. Näitä perhe-elämän muutoksiin liittyviä tuntemuksia on lapsen joskus vaikea ilmaista sanoin tai edes tiedostaa miksi asiat saavat lapsen tuntemaan ja reagoimaan eri tavoin. Omien tunteiden tunnistaminen ja oppiminen vahvistavat käsitystä itsestä. Mitä myönteisempi käsitys lapsella on itsestään sitä enemmän hän luottaa itseensä ja omiin mahdollisuuksiinsa eri tilanteissa. Myönteinen minäkäsitys kannattelee ja tukee vaikeissakin tilanteissa.

Ajatuksena oli, että tuttu ja turvallinen ympäristö päiväkodissamme antaisi lapsille mahdollisuuden ja hyvät puitteet lähteä tutkimaan eri tunteita teemamme varrella. Antaa lapselle tukea erilaisissa sosiaalisissa tunnemaailmaan liittyvissä tilanteissa ja päivittäisissä sosiaalisissa tapahtumissa niin päiväkodissamme kuin tulevaisuudessa myös koulumaailmassa.

”Tunteiden polku - teemaa toteutettaessa lapsiryhmä koostui useasta eskarivuoden lapsesta. Heistä suurin osa oli ollut hoidossa jo pidempään ja erilaiset taideaineisiin liittyvät työskentelytavat olivat heille ennestään tuttuja. Tämä antoi mahdollisuuden lähteä toteuttamaan tunteisiin pohjautuvaa teemaa usean eri taideaineen ja työskentelytavan, kuten musiikin, kuvallisen ilmaisun, sadutuksen ja draaman kautta ja niitä yhdessä integroiden. Teeman aikana tutustuimme myös tunteisiin liittyvään lastenkirjallisuuteen. Tarkastelen ja kohdistan opinnäytetyöni 5-6-vuotiaiden lasten kanssa toteutettuun teemaan.

Tunteisiin pohjautuva teema alkoi pääsääntöisesti syksyllä 2013. Teimme jonkin verran tunteisiin pohjustavaa toimintaa jo edellisenä keväänä ja kun lapsiryhmän kokoonpanossa ei tapahtunut suuria muutoksia uuden syyslukukauden alkaessa mahdollisti se tutun ja turvallisen lapsiryhmän ja ympäristön teeman toteutuksen ajaksi.

Tavoitteena oli käsitellä ”Tunteiden polku”- teeman avulla eri tunteita nimeämällä niitä, oppimalla tunnistamaan niitä ja huomioimaan toisten tunteita ja vastaamaan niihin. Luomalla lapsille avoimen ilmapiirin ja tietoisuuden siitä, että tunteiden näyttäminen on sallittua kaikille, toiset huomioon ottaen. Ajatuksena käydä tunteita ja tilanteita läpi ja ilmaista niitä sanoin, mahdollistaisi lasten oppia käyttämään näitä tunteita kuvailevia ilmaisuja itse myös tulevaisuudessa. Näitä toisten tunteiden huomioimista, tunteiden hallintaa ja niihin vastaamista voidaan myös konkreettisesti harjoitella esim. pienten draamaleikkien avulla. Näiden harjoitteiden ja niihin pohjautuvien keskustelujen avulla lapset voisivat kiinnittää huomiota käyttäytymiseensä ja tiedostamaan sitä paremmin myös tulevaisuudessa.

Teeman aikana lapset pääsivät herättämään ajatuksia tunteistaan ja kokemuksistaan. Toteuttamalla niitä taiteen eri keinoin ryhmätoiminnan avulla, he pystyivät näkemään ja vertailemaan niitä myös muiden lasten tuotoksiin ja kokemuksiin. Tavoitteena erilaisten tunnetilojen tarkasteleminen eri taideaineiden avulla antaa lapsille mahdollisimman laajan näkökulman siitä, miten eri tavoin tunteita voi ilmaista ja kokea, ja antaa mahdollisuuden näin myös oman minäkuvan ja itsetutkiskelun herättelyyn.

Opinnäytetyössäni tarkastelen miten voisin tukea lasta niin varhaiskasvattajana kuin taidekasvattajana hänen omien tunteiden ilmaisussa tunnekasvatuksen avulla? Miten omien tunteiden tiedostaminen on vaikuttanut lapsen minäkuvaan ja ryhmässä toimimiseen? Miten ryhmätoiminta voi olla tukena tunteiden tiedostamisessa ja käsittelyssä? Mitä havaintoja ryhmätoiminnasta ja me-hengestä toteutuu teeman aikana?

Opinnäytetyöni alkuosassa perehdytään päivähoidon ja taidekasvatuksen lähtökohtiin. Tämän jälkeen syvennytään taideaineisiin ja niiden sisältöihin ja tavoitteisiin itseilmainsun tueksi. Teoriaosuudessa syvennytään lapsen persoonallisuuden kehitykseen, varhaiseen vuorovaikutukseen ja sen haasteisiin sekä sosiaalisen ja tunne-elämän kehitykseen 5-6-vuotiailla lapsilla. Lopuksi kuvailen ”Tunteiden polku” - teeman työskentelytapoja ja etenemistä taidepäiväkodissa.

2 Taidekasvatus tukena lapsen tunne-elämän kehitykselle

Lapsen ensimmäinen kodin ulkopuolinen sosiaalinen yhteisö on usein päiväkotiki. Päiväkodissa lapsi pääsee osalliseksi uuteen ympäristöön ja oppii toimimaan yhtenä yhteisön jäsenenä muiden lasten ja kasvattajien parissa. Päiväkodissa varhaiskasvatuksen keinoin taideaineiden parissa toteutettu luova toiminta antaa lapselle mahdollisuuden toteuttaa omaa ilmaisua eritavoin ja toisenlaisessa sosiaalisessa ympäristössä oman perheen lisäksi. Annettaessa lapselle mahdollisuus olla osallisena ja päästä vaikuttamaan omalla toiminnallaan asioihin kasvattaa tämä lapsen olemusta, persoonaa ja sosiaalisia taitoja. Päivähoidon kuuluu toteuttaa valtakunnallisesti varhaiskasvatussuunnitelman mukaisia perusteita ja sisältöä toiminnassaan.

Päivähoidon tehtävä suomessa on tukea lapsen kehitystä, kasvua ja oppimista tasapainoisesti. Päivähoitoa toteutetaan joko kunnallisena tai yksityisenä palveluna ja sen tarkoituksena on tarjota hoivaa, varhaiskasvatusta sekä opetusta alle kouluikäisille lapsille. Päivähoitopalvelujen lainsäädännön valmistelu, hallinto ja ohjaus kuuluvat opetus- ja kulttuuriministeriölle (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013.)

Tavoitteena päivähoidolle on edistää lapsen tasapainoista persoonallisuuden kehitystä ja tukea sitä yhteistyöllä lasten kotien kanssa. Tämä mahdollistetaan tarjoamalla lapselle siihen suotuisa ja turvallinen kasvu-ympäristö lämpimien ihmissuhteiden parissa, ottaen huomioon lapsen lähtökohdat ja edistäen lapsen yksilöllistä ja iän mukaista kehitystä fyysisen, sosiaalisen ja tunne-elämän alueilla ja tukien lapsen eettistä, älyllistä ja esteettistä kasvatusta (Terveyden ja hyvinvoinninopilaitys 2014.)

Taidekasvatus osana lapsen kasvua tuo syvyyttä omaan ilmaisuun ja kehittää omaehtoista näkemystä. Tämä tukee mielestäni lapsen tapaa lähestyä ympärillä olevaa maailmaa omakohtaisten kokemusten, aistien ja tarkkailun avulla. Oppimisen tulisi olla lapsesta itsestä ja hänen omasta kiinnostuksen pohjalta lähtevää toimintaa, joka toteutuisi lapselle tutulla, leikinomaisella tavalla.

Hyödyntämällä lapselle ominaisia tapoja toimia ja ajatella tapahtuvat leikkimisen, tutkimisen, liikkumisen ja taideaineisiin liittyvän ilmaisun keinoin. Luonteva toiminta vahvistaa lapsen hyvinvointia, osallistumismahdollisuutta ja käsitystä itsestään. Tämä lapsilähtöinen, lapselle mielekkäällä tavalla toimiminen mahdollistavat lapsen ajattelun ja tunteiden ilmentämisen (Heikkilä, Matti & Välimäki Anna-Leena 2003.)

Taidekasvatuksen toteutus varhaiskasvatuksessa eri taidemuotojen keinoin, kuten musiikillisen, kuvallisen, tanssillisen, draamallisen toiminnan ja kädentaitojen ja lasten kirjallisuuteen perehtymisen kautta, mahdollistavat lapselle taiteellisia peruskokemuksia. Tähän liitettynä oppimisen ja harjoittelun säännönmukaisuus sekä ilo oppimiseen, taiteen tekemiseen ja kokemiseen, että sen ilmaisuun yhdessä muiden lasten parissa, kehittävät häntä yksilönä ja jäsenenä ryhmässä. Nämä antavat pohjan lapsen myöhemmille valinnoille ja mieltymyksille taiteeseen ja omaan kulttuuriseen arvostukseen (Heikkilä, Matti & Välimäki 2003.)

2.1 Taidepäiväkoti Sinisen Kuun toimintaperiaatteet

Taidepäiväkoti Sininen Kuu on tällä hetkellä 19-paikkainen yksityinen päiväkoti Vantaalla. Päiväkodissa tarjotaan lapset yksilöllisesti huomioivaa taidekasvatusta musiikin, kuvataiteen ja teatterileikin parissa 3-6-vuotiaille lapsille asuinkunnasta riippumatta. Toiminnan tarkoituksena on tarjota lapselle kokeilunhaluun innostava, kodinomainen ja lämminhenkinen kasvuympäristö, yhden ryhmän muodostamassa päiväkodissa. Kasvatushenkilökuntamme koostuu tällä hetkellä kolmesta kasvatustavustavasta ja pyrki- myksenä on luoda turvallinen, pysyvä henkilöstö ilman vaihtuvuutta. Lapsen kehityshis- torian tuntemus ja yhteistyö vanhempien kanssa mahdollistavat yksilöllisen kasvu- ja hoitosuunnitelman luomisen.

Taidepäiväkodin peruslähtökohtana kasvatukselle on huomioida lapsen koko persoo- naa. Antamalla lapselle mahdollisuus omaehtoiseen toimintaan ja oppia omien koke- muksien kautta, voimme tukea lapsesta itsestä lähtevää omaehtoista oppimista ja toi- mintaa. Lapselle on ominaista tarkastella ympäröivää maailmaa kokonaisvaltaisesti. Tukemalla lasta havainnoimaan, tarkkailemaan asioita aistien avulla ja lisäämällä omaa tietoisuutta ympäristöään ja itseään kohtaan, voimme luoda pohjaa lapsen tapaan op- pia oppimaan, ymmärtämään taidetta ja luomaan sitä. Kasvattajan tehtävä on luoda lapselle kehityksen tueksi vuorovaikutuksellinen ympäristö, toteuttaa kiinnostavaa toi- mintaa ja antaa mahdollisuus lapsen itse ratkaista ongelmia.

Työtapana kannustaa lasta toimimaan taidepäiväkodissa itsenäisesti ja löytämään omia ratkaisuja, joskus jopa haasteellisiinkin tehtäviin, vahvistaa lapsen itsetuntoa ja minäkäsitystä. Lapsi nähdään aktiivisena tekijänä omineen haluineen ja tarpeineen, ei vain opetukseen kuuluvana kohderyhmänä. Työskentely taidepäiväkodissa toteutetaan teematyöskentelyn avulla, kokonaisvaltaisesti varhaiskasvatuksen sisältöalueita huo-

mioiden. Teematyöskentely antaa lapselle mahdollisuuden hahmottaa kokonaisvaltaisesti asioiden muodostamaa kokonaisuutta ja oivaltamaan eri asioiden välisiä yhteyksiä. Teeman toteutus saattaa olla laaja ja sen mukana syntyy tuotoksia, joiden parissa nautitaan itse työskentelystä, ei vain tuotosten saamasta lopputuloksesta.

2.2 Taide tunnekokemusten herättäjänä

Lapsen tiedostaessa, että häntä arvostetaan ja ympärillä on luottamuksellisen ilmapiiri, uskaltaa lapsi myös ilmaista omia tunteitaan avoimesti. Tunteet ovat jokaiselle henkilökohtaisia ja arvokkaita. Arvostava, lasta tukeva ympäristö voi auttaa lasta ilmaisemaan tunteitaan vapaammin ja rohkeammin, jopa niitä tuntemuksia, joita hän ei mielellään haluaisi jakaa tai käsitellä. Taiteen avulla voimme tukea ja rohkaista lasta ilmaisemaan näitä herkimpiä tuntemuksia. Teeman aikana käydessämme perustuntemuksia läpi käytimme taideaineista esim. musiikkia ja erilaisia lauluja ilmentämään erilaisia tunteita, jotta lapsi pystyisi herättämään niiden avulla itsessä tuntemuksia ja jo koettuja kokemuksia eri tunteista, vahvistaen, saaden tukea ja syvyyttä omaan ilmaisuun. Kuullun musiikin avulla lapsen ilmaistessa esim. tunteitaan kuvallisen ilmaisun kautta, lapsen oli mahdollista tutkia ja ilmentää omia tunteitaan aidoimmillaan ilman sanallista vuorovaikutusta muiden kanssa.

Taiteen avulla voimme lähestyä ihmisen herkkiä ja sisimpiä alueita ja mahdollistaa kohtaamaan erilaisia tunnekokemuksia, joiden avulla voi avautua uusia tapoja oppia ja nähdä ulottuvuuksia ja näiden asioiden välisiä yhteyksistä. (Hakkola, Laitinen & Ovaska-Airasmaa 1990, 10.)

Lasten kanssa taiteen parissa työskentely ja siihen tutustuminen antavat lapsille voimavaroja, jos ympäristö tai oppitunti antavat siihen mahdollisuuden. Taide itsessään herättää ja herkistää vastaanottamaan kauneutta, mikä voidaan kokea arvokkaana. (Hakkola, Laitinen & Ovaska-Airasmaa 1990, 10.)

Taide-elämykset ovat tukena lapsen esteettiselle ja emotionaaliselle vastaanottokyvyille sekä empatiakyvyille. Jos ympäristö toiminnallaan ja välinpitämättömyydellään aliarvioi lapsen kokemuksia ja tunteita, on lapsen herkkyyden ja rohkeuden saavuttaminen ja lapsen itsetunnon kehittyminen mahdotonta. Ratkaistessaan taiteeseen liittyviä ongelmia lapsella tulisi olla mahdollisuus ja rohkeus ratkoa niitä omien näkökantojensa ja kokemuksiansa perusteella, mikä edellyttää myös muussa toiminnassa ja kanssakäy-

misessä lapsen oman itsensä tuntemuksensa vahvistamista ja ainutlaatuisuuden tiedostamista. Tämä vaatii lapselta uskoa omiin kokemuksiin ja aisteihin sekä rohkeutta itsenäiseen ajatteluun, joita aikuisen tulisi kunnioittaa. (Hakkola, Laitinen & Ovaska-Airasmaa 1990, 10.)

2.3 Taidekasvatus tukena lapsen ilmaisuun

Taiteen avulla toteutettu tunnekasvatus antaa lapselle mahdollisuuden toteuttaa omaa ilmaisuaan aidoimmillaan, perustuen omiin kokemuksiin ja tuntemuksiin. Taiteen avulla lapsi voi ilmaista itseään vapautuneesti ja turvallisesti ilman oikeita tai vääriä ratkaisuja. Lasten kanssa työskennellessäni olen huomannut miten lasten erilaiset ratkaisut ovat tuoneet yleensä toimintaamme enemmän sisältöä, rikkautta ja herättäneet lapsissa erilaisia yllättäviä näkemyksiä. Näiden näkemysten ja oivallusten pohjalta saatamme lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan teematyöskentelyä päiväkodissamme ja lapset ovat nauttineet saadessaan vaikuttaa toteutukseen. Tämä mahdollisuus antaa lapselle tietoisuutta omien näkemysten tärkeydestä päiväkodissamme ja rohkeutta nostaa omia ajatuksia enemmän esille. Taidekasvatuksen avulla voimme tukea lapsissa tätä luovaa tapaa toimia ja lapsi oppii luottamaan rohkeammin omiin ratkaisuihin ja tapaan ilmaista itseään monipuolisesti ja luovalla tavalla. Usein lapset nauttivat omien ajatusten ja tuotosten lisäksi tarkkailla muiden tapaa luoda, ilmaista ja ratkaista asioita. Taidekasvatuksessa yleensä luovat tuotokset jaetaan ja koetaan yhdessä muiden kanssa. Taidepäiväkodissamme lasten yhteiset projektit niin musiikin, sadutuksen kuin teatterileikin keinoin esitetään toisillemme ja lasten kuvalliset tuotokset asetetaan näkyville. Näin lapsen omasta tavasta luoda ja ilmaista itseään tulee tärkeä osa toimintaamme ja hän oppii omien luovien ja hyväksytyksi tulleiden ratkaisujensa pohjalta luottamaan omiin kykyihinsä.

Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa antaa lapselle mahdollisuuden omaan ajatteluun ja mielikuvitukseen sekä keinoon toimia omassa elämässään luovasti. Toimintatilanteissa tavoitteellinen musiikin, kuvataiteen, liikunnan ja draamakasvatuksen toteutus mahdollistaa lapsen soveltaa ja syventää ilmaisutapojaan. Näiden keinojen avulla lapsi voi rakentaa suhdetta todellisuuteen omien kokemusten ja niiden tarjoamien moniaististen tietojen avulla. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 14.)

2.4 Taideaineiden tavoitteita itseilmaisun tueksi

Taidekasvattajana joudun usein pohtimaan toimintaa suunnitellessani miten voin taideaineiden avulla tukea niin lapsiryhmäämme kuin yksittäistä lasta ja toteuttaa tavoitteellista taidekasvatusta heidän kasvunsa tueksi. Nämä lapsiryhmän tarpeiden pohjalta asetetut toiminnan tavoitteet vaikuttavat taideaineiden valintaan ja siihen miten ne soveltuvat parhaiten sisällöllisesti tukien sen hetkistä toimintaamme. Tavoitteita ”Tunteiden Polku”-teemassamme oli tukea lasta mm. tiedostamaan tunteita ja ilmaisemaan niitä. Näiden pohjalta jouduin miettimään, mitkä taideaineet voisivat sisällöllisesti tukea teemaamme ja rohkaista lapsia ilmaisemaan omia tunteitaan mahdollisimman monipuolisesti? Pohdintoja teeman toteutukseen olivat esim. minkä taideaineiden avulla voisi ilmentää mitä tunteet ovat ja saada lapsen tietoiseksi mitä tunteita on yleensä olemassa? Merkitsevätkö ne toisillemme samaa asiaa? Mitä tuntemuksia lapsella itsellään tunteista on, miten hän voisi ilmentää niitä kokonaisvaltaisesti ja minkä taideaineen avulla voisin antaa lapsille mahdollisuuden ilmaista tunteitaan vuorovaikutteisesti ja mahdollisesti päästä ratkaisemaan tunteisiin liittyviä ongelmatilanteita ja kasvattaa empatiakykyä? Mitkä taideaineita yhdessä integroimalla voisi saada syvyyttä tunteiden ilmaisuun?

Teeman toteutuksen aikana käytimme useita taideaineita tunnekasvatuksen tueksi. Esittelen niitä seuraavassa osiossa ja tarkennan miten taideaine oli hyödyksi toteutuksessa.

2.4.1 Musiikki tunnelman ja tunneilmaisun herättäjänä

Teeman aikana käytimme musiikkia paljon apuna tunnelman luomiseen, tueksi lapsen omaan itseilmaisuun ja eri tuntemuksien herättäjänä. Musiikin kuunteleminen ja sen eri sävyt toimivat usein pohjana tutustuessamme erilaisiin tunteisiin. Musiikin tunnelmat herättivät lapsissa omia tunteita ja niihin liittyviä kokemuksia, jolloin eläytyminen eri tunteisiin ja niiden ilmaisuun oli lapsille helpompaa ja lapsilähtöisempää. Lapset pääsivät toteuttamaan näitä eri tunnetiloja musiikillisesti myös itse soittaen ja laulaen erilaisia tunnesävyjä siihen hyödyksi käyttäen. Toteutimme myös äänipartituureja tunnelman ja tapahtumien luomiseksi ja ilmentämiseksi. Musiikkiliikunnan keinoin pääsimme erityisesti tukemaan lasten omien tunteiden kehollista ilmaisua.

Musiikki tarjoaa lapselle mahdollisuuden leikkiin ja tilan fantasialle, mikä mahdollistaa erilaisen ajattelumaailman ja tunnekokemukset. Antamalla lapselle mahdollisuuden musiikilliseen oppimisympäristöön, tämä herkistää lasta kuunteluun ja rohkaisee sekä kehittää häntä itseilmaisuuksiin musiikillisesti soittamisen, laulamisen, tanssimisen, liikkumisen, maalaamisen ja dramatisoinnin kautta. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 22.)

Varhaisiän musiikkikasvatuksella voidaan vaikuttaa lapsen persoonallisuuden kokonaisvaltaiseen muotoutumiseen ja samalla kehittää hänen musiikillisia taitojaan ja tietoa, sekä herättää rakkautta musiikkiin. Musiikkia apuna käyttäen ja lapsen kehitykselle sopivia toimintatapoja soveltaen voimme edistää lapsen kasvua ja oppimista kokonaisvaltaisesti. (Hongisto-Åberg, Lindberg-Piironen & Mäkinen 1993, 9.)

Musisoiden ja ääntä tutkimalla opitaan itse musiikkia ja siihen liitetyt musiikilliset kokemukset leikin ja keksimisen kautta kehittävät lapsen musiikillista ajattelua. Musiikilliseen toimintaan liitetyt havaintoleikit ja itseilmaisu antavat keinoja lapsen kehittämiseen myös luovuutta ja ongelmaratkaisutaitoja. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 23.)

Musiikkiliikunnan tärkein instrumentti on oma keho. Se antaa jokaiselle mahdollisuuden musisointiin. Sen avulla voidaan ilmentää rytmin sykettä, melodian liikettä, tunnelmaa, musiikin sävyä ja omaa mielialaa. Musiikkiliikunnan keinoin opitaan myös vastavuoroiseen toimintaan sekä kommunikoimaan muiden kanssa, kokien läheisyyttä ja jakamaan omia tunteitaan. Musiikin avulla voimme toteuttaa omia näkemyksiämme liikkeen kautta. (Hongisto-Åberg, Lindberg-Piironen & Mäkinen 1993, 157.)

2.4.2 Leikinomainen draamatyöskentely tunnekasvatuksen tukena

Draamatyöskentely on leikinomaista, lapsen kehitystason pohjalta lähtevää toimintaa. Siinä leikki ja kasvatus yhdistetään teatterin keinoin ja huomioidaan lapselle ominainen tapa oppia leikin ja mielikuvituksen kautta. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 30.)

Draamatyöskentely antoi teeman aikana mahdollisuuden lähestyä tunteiden tarkkailua ja niiden läpikäymistä leikinomaisella, itse aktiivisena osallistujana ja vuorovaikutteisella tavalla, ei valmiiksi aikuisen antamien mielikuvien ja esimerkkien pohjalta. Tämä mahdollisuus tulisi huomioida kasvattajana ja antaa lapselle mahdollisuus tarkkailla tunnekasvatuksen tuella lapsen omia ajatuksiaan, tuntemuksiaan ja kokemuksiaan.

Draamatyöskentelyn leikinomaisuus lisäsi lasten turvallisuutta ja rohkeutta käsitellä tunteita ja jakaa omia tuntemuksia toisten kanssa ja se herätti lapsissa myös yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kuin huomaamatta, vaikeitakin tunteita kuten pelkoa ja vihaa pystyttiin käsittelemään vuorovaikutuksellisesti. Draamatyöskentely antoi aikuiselle lisäksi mahdollisuuden ohjatun toiminnan ja siitä heränneiden lasten välisten keskustelujen avulla tarkkailla lasten omia ilmaisuja, kokemuksia ja keskinäisiä keskusteluja ja tehdä niiden pohjalta havaintoja lapsen toiminnasta.

Draamatyöskentelyssä lapset saivat eläytyä eri rooleihin ja roolihahmoihin. Näiden avulla heidän oli helpompi lähestyä ja käsitellä vaikeitakin aiheita, kuten yksinäisyyttä ja kiusaamista, niihin liittyviä tunteita ja keksiä tapoja miten toimia näissä tilanteissa ja löytää näihin ongelmatilanteisiin ratkaisuja. Lapset pääsivät myös peilaamaan omia tunteitaan ja ilmaisujaan näiden roolihahmojen avulla ja oppia niiden avulla tunnistamaan ja tiedostamaan myös omaa itseään. Miten minä näiden kuvitteellisten tilanteiden avulla voisin tulevaisuudessa itse oikeassa tilanteessa toimia, tuntea ja ajatella?

Draamatyöskentelyn tarkoituksena ei ole valmistaa esitystä, vaan toiminta on keskittynyt enemmän itse tekemiseen, prosessiin. Olennaista työskentelyssä ovat todellisuus ja kuvitteelliset roolit, missä toiminta tapahtuu ryhmässä ilman yleisöä. Draamatyöskentelylle on hyvä muodostaa aluksi turvallinen työskentelyilmapiiri toistuvilla tuokioilla, draamatyötappaa tai leikkiä käyttäen, huomioiden lasten ikä ja kehitys. Pienten lasten draamaa toteutettaessa aikuinen kasvattaja on aloitteiden tekijä ja roolimallin tarjoaja. Myöhemmin toiminnassa keskeiseksi nousee dialogisuus, ryhmän jäsenten väliset ideat ja pohdinnat. Opetus ja kasvatus tapahtuvat siis dialogin avulla, missä opettajan rooli on ohjata, neuvoa ja opettaa. (Ruukonen, Rusanen & Välimäki 2009, 30-31.)

Draamakasvatuksen keinoin pyritään kehittämään ja tukemaan lapsen itseluottamusta, keskittymiskykyä, mielikuvitusta ja luomaan myönteistä minäkäsitystä. Eri draamaleikkien ja draaman avulla tuetaan lapsen kokonaisilmaisua niin kehonkielen kuin tunteiden ilmaisussa. Myös kielellistä kehitystä tuetaan draaman työmuodoilla koettujen omien ajatusten ja mielipiteiden esittämisen kautta, joko roolin kautta tai omana itsenä. Nämä eri roolit mahdollistavat myös erilaisten näkökulmien tarkastelun ja niiden avulla lapsi voi kokea uudenlaisia tapoja toimia. Välineinä hän voi siis käyttää kehoaan, tunteita, puhetta ja kehittyvää ajattelua ja samalla myös tarkastella itseään suhteessa toisiin lapsiin ja maailmaa hänen ympärillään. Draamaleikkien avulla tuetaan myös lapsen yhteistyötaitojen kehittämistä, sillä olennaista draamatyöskentelyssä on lasten keski-

näinen yhteistyö ja ryhmälähtöisyys, mikä edellyttää toimiakseen toisten huomioimista. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 32.)

Työtapoja draaman toteutukseen on useita. Varhaiskasvattajan tehtävänä on löytää sopivat leikit ja draamatyötavat omalle ryhmälleen ja omien tavoitteiden mukaisesti kokeilemalla, ryhmän kanssa toimien ja yhdessä oppimalla. Nämä työtavat ovat kehitetty erilaisten asioiden käsittelyyn ja niitä voi käyttää, kun halutaan käsitellä jotain asiaa perusteellisemmin tai sitä kautta halutaan etsiä uusia näkökulmia. Työtapoja voidaan käyttää eri tavoin esim. lasten omakohtaisten kokemusten, satujen, tarinoiden, kasvatuksellisten ja opetuksellisten teemojen käsittelemiseen. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 33.)

Draaman leikinomaisuus antaa mahdollisuuden käsitellä vaikeita asioita, joita keskustelemalla saattaisi tuntua vaikealta käsitellä esim. kiusaaminen, erilaisuus jne. Tarinan henkilöiden näkökulmasta lapsi pystyy tarkastelemaan asioita ja ajatuksiaan suhteessa omiin tunteisiin, ajatuksiin ja muihin ryhmän lapsiin. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 31-32.)

2.4.3 Lapsilähtöinen sadutus kielellisen ilmaisun tukena

Sadutuksen avulla lapset voivat tuottaa ja muokata omia ajatuksiaan tarinan keinoin. Siinä tarkoituksena on kehottaa lasta kertomaan oma tarina, joka kuunnellaan ja kirjataan sanatarkasti ylös. Tarina kirjataan avoimesti sadutettavan siis kertojan nähden, ja luetaan hänelle, mitä hän voi vielä muokata haluamallaan tavalla. Tärkeää on, että sadutettava saa täysin päättää minkälainen tarina on, ilman toisen tai saduttajan siis kirjaajan tulkintaa tai arviointia. (Karlsson 2003, 10.)

Sadutuksen lapsilähtöinen omien ajatusten kielelliseen ilmaisuun kannustava työtapana oli tärkeässä roolissa teeman aikana. Sadutusta käytettiin useasti ja sen avulla pohdittiin ja ratkaistiin teemassa esiintyvien hahmojen tunteita ja ongelmia; mitä tarinan hahmot tunsivat, miten heidän elämänsä tarinan avulla jatkui, minkälaisia keskinäisiä suhteita tarinan hahmoilla oli ja miten hahmot voisivat tarinassa ratkaista ongelmatilanteita? Sadutuksen avulla lapset saivat mahdollisuuden itse keksiä ja löytää ratkaisuja hahmojen erilaisiin ongelmiin ja herätellä empatiakykyä. Näiden ongelmatilanteiden omalähtöiset ratkaisut sadutuksen avulla voivat antaa mallia ja tukea lapsen ongelmia-

ratkaisutaitoihin myös myöhemmässä elämässä ja muiden tunteiden tiedostamiseen, empatiakykyyn.

Sadutus on keino tai tapa, minkä avulla saa tietoa ja sadutettava pystyy kertomaan omia ajatuksiaan yhteisessä tilanteessa kertomusta arvostavalle kirjaajalle, joka aktiivisuudellaan ja läsnäolollaan innostaa sadutuksen toteutumista ja mahdollistaa aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen. Tämä työskentely mahdollistaa vastavuoroiseen toimintakulttuuriin kannustavan ja johdattelevan menetelmän, missä tärkeänä osana on vastavuoroinen kuuntelu, toisen kerronta ja hänen ajatustensa huomioiminen ja yhdessä tekeminen. (Karlsson 2003, 10.)

Sadutuksen tavoitteena ei ole opettaa kertojaa, vaikka se kertomisen taitoa harjaannuttaa, vaan itse kuuntelun aitous ja tarkkaavaisuus luovat edellytyksiä oppimiselle, kehitymiselle, kasvulle ja luovuudelle. Samalla lasta rohkaistaan monipuolisempaan itseilmaisuuksiin ja mielikuvituksen käyttöön. Sadutus laajentaa myös lapsen kielellistä ilmaisu- ja sanavarastoa, kommunikointia ja kannustaa monialaiseen kerrontaan. Lisäksi sadutushetket tuovat yhteisöllisyyden tunnetta kuuntelun, toisen arvostamisen, yhdessä tekemisen ja kokemisen kautta. Parhaimmillaan sadutuksen moninaiset vaikutukset tulevat esille, kun sitä käytetään säännöllisesti. Sadutuksen keinoin on lapsella luonnollinen mahdollisuus osallistua aikuisen kanssa niin toiminnan suunnitteluun kuin sen toteutukseen. (Karlsson 2003, 11.)

Sadutusta voidaan toteuttaa myös monin eri keinoin, tämän vuoksi voidaan puhua eri sadutus-menetelmistä. Sitä on mahdollista toteuttaa kahdestaan, jolloin muodostuu intiimimpi ja läheisempi muoto. Yhdessä ryhmän kanssa toteutettu sadutus lisää taas ryhmäytymistä ja yhteisöllisyyden tunnetta. Silloin sadutus vaatii asioiden eri näkökulmien huomioimista, yhdessä pohtimista ja kaikkia tyydyttävien ratkaisujen löytymistä ja hyväksymistä. Aihesadutuksessa voidaan taas sopia yhteinen aihe, minkä pohjalta sadutusta voidaan lähteä toteuttamaan. (Karlsson 2003, 70.)

Koska sadutus työtapana oli lapsille jo entuudestaan tuttua ja sitä oli toteutettu niin lasten kanssa kahdestaan kuin ryhmän kanssa aiemmin, toteutimme sadutusta teeman aikana lähinnä ryhmätyöskentelynä. Halusimme tämän ryhmätyöskentelyn keinoin harjoittaa 5-6-vuotiaiden lasten ryhmätyöskentelytaitoja, muiden huomioimista ja kaikkia tyydyttävään lopputulokseen pääsyä.

2.4.4 Kuvallinen ilmaisu kokemusten ilmentäjänä

Ennen kuvallisen ilmaisun toteutusta käsittelemme pohjaksi lasten kanssa perustunteita läpi niin draamakasvatuksen kuin musiikin keinoin. Halusimme lasten ensin herätellä ajatuksia yleisesti eri tunteista, mitä ne voivat olla, mitä tunteita kuultu musiikki heissä herättää, mitä ajatuksia ja kokemuksia näistä eri tunteista heillä jo on? Halusimme lasten tarkastelevan aluksi omia eri tunnekokemuksia ja syventää lasten tietoisuutta tunteistaan, jotta niiden omakohtainen ilmentäminen olisi lapselle mahdollista.

Kuvataidekasvatuksella voidaan antaa lapselle mahdollisuus havainnoida asioita eri aistitoimintojen avulla. Kasvattaja voi herätellä lasta tutkimaan asioita uusin silmin, ihmetellen, hämmästellessä ja avoimin mielin. Hän voi tukea lasta näkemään ja katsomaan asioita tietoisemmin. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 48-49.)

Kuvataidekasvatuksen itsetarkoituksena ei ole tuotos, vaan sen avulla kehittää lapsen luovuutta omien asenteiden ja toteutettujen prosessien pohjalta. Luovuus näkyy lapsessa, kun hän rohkenee kokeilla omia ratkaisutapoja ja toimintamallejaan. Hän kehittää luovuuttaan tutkimalla asioita erillisinä ja yhdistäen niitä taas hänelle ominaisella tavalla. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 48-49.)

Kuvallisen ilmaisun aiheina teeman aikana oli herätellä erityisesti ajatuksia omasta itsestä ja tunteista yksilönä, miten minä ne itsessäni näen ja koen?

Tarkoituksena oli antaa mahdollisuus tarkkailla ja pohtia näitä omia syvempiä tunteita yksilötyöskentelynä ja luoda omanlainen näkemys. Usein kuvalliseen ilmaisuun liitettiin myös lapsen sanallinen ilmaisu omasta työstänsä, jolloin saimme tietoa hänen ajatuksistaan enemmän ja myös lapsiryhmän lapset tulivat enemmän tietoisiksi muiden lasten kuvallisen ilmaisun keinoin toteutetuista tunteista ja ajatuksista, kun työt laitettiin esille.

Kasvattajina voimme luoda lapselle rauhallisen ympäristön, jossa hänellä on aikaa tutkia ja pohtia kysymyksiä eri ilmiöille. Innostavalla ja elämyksiin pohjautuvalla toiminnalla voimme herättää lapsessa mielikuvia eri aistein, joilla on yhteys lapsen tunnemaailmaan. Mielikuvitus ja mielikuvat syntyvät todellisten havaintojen pohjalta ja kuvallisen ilmaisun avulla lapsi pystyy muuttamaan näitä aisteihin ja mielikuviiin pohjautuvia kuvitelmia ja kokemuksia näkyväksi. Tämän avulla hän pystyy myös jäsentämään ja tunnis-

tamaan omia ajatuksiaan ja tunteitaan uuteen muotoon ja näin toimia myös kommunikoinnin välineenä. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 49.)

Järjestämällä lapselle merkityksellistä teemaa tai tehtävää voimme syventää lapsen itsetuntemusta ja minäkuvan vahvistumista. Kuvallinen ilmaisu vahvistaa lapsen identiteettiä, sillä jokainen hänen tekemänsä työ jättää jäljen, joka heijastaa hänen minuutta. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 50.)

3 Tunteiden tiedostaminen vuorovaikutuksen pohjana

Lapsen tullessa päiväkotiimme yleensä noin 3-4-vuoden ikäisenä hänelle on muodostunut oma persoonallinen tapa toimia ja olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Lapsi on oppinut toimimaan oman perheen mukaisin toimintaperiaattein, ja tullessaan päiväkotiin hän toimii näiden toimintatapojen pohjalta. Usein lapsi löytää pikkuhiljaa oman tavan toimia tässä uudessa yhteisössä, mutta joskus ristiriitaiset tavat toimia niin kotona kuin päiväkodissa saattavat hämmentää lasta ja hänen tapansa toimia. Silloin tehtäväni varhaiskasvattajana on antaa tukea ja vaihtoehtoja lapselle miten uudessa ympäristössä voi toimia ja ilmaista omia ajatuksia ja tunteita suhteessa muihin. Pohdimme ja luomme yhdessä perheen kanssa lapsen kasvua tukevan suunnitelman, joka olisi mahdollisimman yhtenäinen niin päiväkodissa kuin kotona.

3.1 Lapsen persoonallisuuden kehitys ja sen haasteita

Tässä luvussa tutustumme lapsen persoonallisuuden kehittymiseen ja sen tuomiin haasteisiin. Esittelen kaksi persoonallisuuden kehitysteoriaa, jotka kohdistuvat opinnäytetyössäni varhaiseen vuorovaikutukseen ja persoonallisuuden kehittymiseen heti syntymästä lähtien vuorovaikutuksessa hoitavan aikuisen kanssa ja miten syntynyt vuorovaikutus vaikuttaa myöhemmin lapsen elämässä.

3.1.1 Tunne-elämän kehitysvaiheet

Erik H. Eriksonin (1902 - 1992) teorian kuvauksen mukaan persoonallisuuden kehittyminen on koko elämän jatkuva prosessi. Hän jakaa teoriassaan elämänkaaren eri vaiheisiin. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 146-147.)

Käsittelen opinnäytetyössäni lapsen kehityksen neljää ensimmäistä vaihetta, jotka sijoittuvat ikäjakauksellisesti päiväkotikäisiin lapsiin.

Teorian eri kehitysvaiheita Erikson kutsuu psykososiaalisiksi kriiseiksi, joihin sisältyy jokaiseen kehityshaaste. Kehityshaasteesta selviytyminen seuraavaan antaa lapselle perustan jatkokehitykselle sekä itseluottamusta että voimia seuraaviin kehityshaasteisiin. Taas epäonnistuminen kriiseissä ei anna valmiuksia ja tukea kohdata tulevaisuudessa uusia elämänvaiheen kehityshaasteita. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 146-147.)

Näitä kehitysvaiheita Eriksson kuvaa vastakohtapareilla ja ensimmäiset kaksi sijoittuvat lapsella neljään ikävuoteen asti. Näiden kahden ensimmäisten kehitysvaiheiden aikana lapselle voidaan muodostaa perusepäluottamus tai perusluottamus vanhempien ja hoitajien välillä. Hyvän luottamuksen ilmapiirin pohjalta voi lapselle syntyä toivoa ja perusluottamusta läheisiä ja muuta maailmaa kohtaan. Hyvien kokemusten, palkitsemisen ja onnistumisen avulla lapsi voi aloittaa myös itsenäistymisen. Tunne itsensä hallitsemisesta ja löytääkseen taitoja tavoitteiden saavuttamiseksi hän oppii käyttämään erilaisia niin fyysisiä kuin psyykkisiä keinoja. Jos näiden kehitysten aikana lapsi joutuu kokemaan paljon epäonnistumisia tai häntä suojellaan liikaa, saattaa sen seurauksena lapsi epäillä omia taitojaan ja hänessä herää häpeän ja epäilyn tunteita. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 146-147.)

Näiden kahden kehitysvaiheen jälkeen lapset aloittavat yleensä hoidon päiväkodissamme. Varhaiskasvattajana minun on tuettava omalla toiminnallani lapsia saamaan luottamussuhteita tässä uudessa sosiaalisessa päiväkotiryhmässä kasvattajia ja muita lapsia kohtaan. Antamalla lapselle mahdollisuus päästä kokeilemaan omia taitojaan häntä hyväksyvässä ja kannustavassa ilmapiirissä ja toteuttaa lapselle kiinnostavaa toimintaa, voimme tukea lasta ratkaisemaan asioita omaehtoisesti ja auttaa lasta itsenäistymään ja luottamaan omiin tapoihinsa toimia. Varhaiskasvattajana minun on myös tulkittava lapsen tunteenilmaisuja, niin kehollisia kuin sanallisia, ja autettava lasta

ilmaisemaan itseään hänelle ominaisin tavoin, kaikkia kohtaan hyväksyttävällä tavalla. Lapselle uusissa ja vaikeissa tilanteissa on annettava ja löydettävä hänelle vaihtoehtoisia tapoja toimia ja auttaa häntä selvittämään erilaisia ongelmatilanteita aikuisen turvin.

Varhaiskasvattajana minun tehtävä on huomioida lapsen tarpeita ja tukea hänen kehitystä yhteistyössä myös vanhempien kanssa. Tiedostaen lapsen lähtökohdat ja tavat toimia eri tilanteissa niin kotona kuin päiväkodissa voimme niiden pohjalta tukea ja edistää lapsen iän mukaista ja persoonallista kehitystä.

Kolmannessa vaiheessa, lapsen ollessa noin 4–5-vuotias, hän tutkii ympäröivää maailmaa, siihen liittyviä sääntöjä ja rajoja sekä elämään niiden mukaan, tutustuen samalla myös omaan sukupuolisuuteensa. Tähän tutkivaan tapaan toimia ja aloitteellisuuteen vaikuttaa lapsen aikaisemmissa kehitysvaiheissa opittu taito toimia ja itsenäistyä tuen avulla. Tähän Erikssonin kehitysvaiheeseen kuuluva kiinnostus, halu oppia uutta tietoa ja taitoa lapsi kerryttää usein kyselemällä ja olemalla utelias. Se miten aikuinen reagoi tähän lapsen tiedonhaluisuuteen vaikuttaa lapsen tapaan ilmaista omia näkemyksiään. On tärkeää keskustella lapsen kanssa asioista, luomalla hyväksyvä ilmapiiri lapsen näkemyksille ja antaen tilaa myös lapsen mielikuvitukselle. Jos aikuinen reagoi negatiivisesti ja toimintaa rajoittavasti lapsen uteliaisuuteen ja aloitteellisuuteen saattaa se herättää lapsessa syyllisyyden tunnetta ja pelkoa ilmaista itseään myös tulevaisuudessa. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 146-147.)

Tässä kolmannessa kehitysvaiheessa taidekasvatuksella on mielestäni tärkeä merkitys lapsen tarkkaillessa itseään suhteessa ympäröivään maailmaan. Omien kokemusten ja aistien avulla tapahtuva oppiminen tuo lapselle taitoa omaehtoiseen oppimiseen ja toimintaan. Lapselle taidekasvatus, jossa ei ole oikeaa tai väärää tapaa toimia, antaa tämän mahdollisuuden ilmaista omia ajatuksiaan ja tunteitaan taiteen keinoin ja kannustaa löytämään omia erilaisia ratkaisuja toiminnalleen. Nämä taidot tukevat lapsen itsenäistä tekemistä ja tietoisuutta omasta itsestään. Tietoisuus myös siitä, että asioihin voi omalla toiminnallaan vaikuttaa ja pääsee osalliseksi toimintaan tukevat lasta oppimaan ja kiinnostumaan asioista ja olemaan aktiivinen. Tämä tietoisuus ja luottamus omiin taitoihin tuovat lapselle tukea myöhemmissä elämän vaiheissa. Päiväkodin tehtävä on antaa taitoa toimia myös tulevaisuudessa esim. koulumaailmassa ja luoda positiivinen asenne itseensä ja omaan oppimiseen ja uusiin haasteisiin.

3.1.2 Ensimmäisen kiintymyssuhteen merkitys ja vuorovaikutusmallit

Lapsen tullessa päiväkotiimme hänelle on muodostunut jo ensimmäinen kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välille. Tämä kiintymyssuhde luo pohjan lapsen kehitykselle, minäkuvalle ja tavan toimia vuorovaikutussuhteessa. Esittelen seuraavaksi John Bowlbyn kiintymyssuhdeteorian, joka pohjautuu erilaisiin vuorovaikutusmalleihin vanhemman ja lapsen välillä ja niiden vaikutuksiin.

John Bowlbyn (1969) brittiläisen psykiatrin kuvaaman kiintymyssuhdeteorian mukaan äidin ja lapsen ensimmäisellä kiintymyssuhteella on tärkeä merkitys ihmisen psyykkiselle tasapainolle myöhemmässä elämässä. Tämä Bowlbyn teoria ei pohjautu ikäjaotteluun, vaan siinä perehdytään ja tarkastellaan vauvan ja vanhemman välisiä vuorovaikutusmalleja ja miten nämä vaikuttavat myöhemmin lapsen kehitykseen ja minäkuvan muotoutumiseen vuorovaikutuksen keinoin. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén. 2011,156.)

Teorian ajatuksena on lapsen biologinen tarve kiintymyssuhteen luomiseen. Vauva tarvitsee hoivaa niin psyykkisesti kuin fyysisesti, jotta hänellä olisi selviytymisen mahdollisuus elämässä. Jo ensimmäisen vuoden aikana hän perehtyy ja harjoittelee perustunteiden tunnistamista ja niiden ilmaisemista. Se miten vanhempi reagoi lapsen ilmaisuun vaikuttavat siihen miten lapsi ryhtyy perustunteitaan työstämään ja miten hän sallii niitä itselleen. Tämä kiintymyssuhde mahdollistaa lapsen löytämään ja hahmottamaan käsitystä itsestään ja suhdettaan muihin ihmisiin ja tiedostamaan lisäksi tunteita, jotka liittyvät ihmissuhteisiin. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011,156.)

Kohdatessamme uuden lapsen, joka aloittaa päiväkodissa, hänelle on muotoutunut jo ensimmäinen kiintymyssuhdemalli. Tämän mallin pohjalta hän toimii uudessa ympäristössä. Usein lapsi tämän mallin pohjalta pärjää ja löytää tavan toimia tässä ympäristössä, mutta joskus lapsen ristiriitaiset toimintamallit kodin ja päiväkodin välillä saattavat nostattaa lapsessa erilaisia reaktioita, jotka vaikuttavat hänen tapansa toimia vuorovaikutussuhteessa aikuisiin ja toisiin lapsiin. Näiden toimintamallien mukaan pohdimme ja havainnoimme lasta: toimiiko lapsi tunteiden ilmaisussa pidättyväisesti, haluaako hän ilmaista omia tunteitaan muille, onko lapsi oppinut ilmaisemaan omia tunteitaan korostaen tai niiden avulla muita ohjaten tai asioista päättäen?

Vanhemman ja lapsen kiintymyssuhteeseen ja vuorovaikutusmalleihin on saattanut vaikuttaa perheenjäsenten erilaiset elämäntilanteet tai perhedynamiikan muutokset. Nämä tilanteet ovat saattaneet ”järisyttää” turvallista kiintymyssuhdetta perheen sisällä ja lapsen tarpeisiin tunteisiin ei elämäntilanteiden vuoksi ole kyetty tai jaksettu olla vastaanottavaisia tai tiedostavia. Läsnäolo ja vuorovaikutuneisuus eivät ole olleet tasapainoisia tai lapselle riittävän läsnä olevia. Lapsi on joutunut luomaan oman tapansa toimia tullakseen huomioiduksi ja ilmaistessaan omia tunteitaan. Hän on saattanut oppia perheessä esim. ”taistelemaan” huomioiduksi tulemisesta tai peittämään omat tunteensa.

Kasvattajana minun tehtävä on yhdessä vanhempien kanssa luoda lapsen kehityshistoria huomioon ottaen hänelle kasvua tukeva hoitosuunnitelma. Sen avulla voidaan yhdessä vanhempien ja kasvattajien kesken luoda lapselle turvallinen ympäristö niin päiväkodissa kuin kotona, missä hänen olisi mahdollista ilmaista omia tunteitaan ja tulla huomioiduksi häntä tukevalla tavalla.

Kiintymyssuhdeteoriaa voisi kuvailla toisaalta myös turvallisuuden teoriaksi, missä turvallisuus on asia mitä vastaan lapsi kamppailee, jotta hänellä olisi psyykkisesti turvallinen olo ja tunne siitä, että häntä ympäröivät ihmiset ymmärtävät hänen tarpeitaan. Nykyisin kirjallisuudessa erotellaankin kiintymyssuhdemallit neljään kategoriaan: turvallinen, turvaton ja välttelevä, turvaton ja ristiriitainen ja jäsentymätön kiintymyssuhde. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 157-158.)

Turvallinen kiintymyssuhde, missä lapsen tarpeisiin vastataan niin fyysisesti kuin emotionaalisesti ja hän saa tarpeen mukaan johdonmukaista hoivaa viestittämilleen tunteilleen, antaa lapselle valmiuksia kykyyn ilmaista itseään ja tarpeitaan ja luottavaisesti muodostaa läheisiä ihmissuhteita. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 157-158.)

Turvaton ja välttelevä kiintymyssuhde, missä erilaiset tunteen ilmaisut ja tarpeet eivät ole sallittuja tai niiden käyttöön ei rohkaista ja mihin aikuinen ei vastaa tai ole saatavilla, vaikuttaa lapsen omien tarpeiden ja tunteiden ilmaisuun kielteisesti ja niitä säätelemällä. Hän kokee saavansa arvostusta muiden hyväksytyksi tulemisen kautta ja läheisten ihmissuhteiden solmiminen on hänelle vaikeaa. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 157-158.)

Turvattomalla ja ristiriitaisella kiintymyssuhteella, missä lapsen tunteisiin ja tarpeisiin vastataan epäjohdonmukaisesti välillä huomioimatta jättäen tai niihin ylireagoiden, muotoutuu lapselle keino saada itsensä huomioiduksi korostamalla omia tunteitaan ja näin saada aikuinen reagoimaan ja toimimaan haluamallaan tavalla. Tämän pohjalta hän saattaa myöhemmin kokea arvottomuutta ilman toisten hyväksyntää ja läheiset ihmissuhteet muodostuvat riippuvuussuhteiksi. Hänen elämäänsä ohjaavat enemmän tunteet kuin järki ja hän voi omiin tunteisiin vedoten saada toisen pysymään ja kiinnostumaan itsestään. (Ojanen, Ritmala, Sivén, Vihunen & Vilén 2011, 158.)

3.1.3 Sosiaalisen ja tunne-elämän kehityksen vaiheita 5-6-vuotiailla lapsilla

Toteuttaessamme teemaa tunnekasvatuksesta oli huomioitava ja tiedostettava lasten ikä ja heidän kehitysvaiheensa ja mitkä toteutukset ja tavat tukisivat heidän kehitystään ja tietoisuutta tunteistaan. Oli siis tiedostettava mitä taitoja 5–6–vuotiaalla lapsella on, missä vaiheessa heidän tunne-elämänsä kehitys on, minkälaisia sosiaalisia taitoja he jo omaavat ja minkälaiset tavat ja oppimisen toteutukset tukisivat tämän ikävaiheen kehitystä?

Sosiaalisesti 5-6-vuotias lapsi nauttii leikkimisestä ja omaa jo pitkäjänteistä leikkiä ystäviensä kesken. Aikuisen ohjaamana hän osaa toimia ryhmässä ja haluaa noudattaa yhteisesti sovittuja sääntöjä. Osaa asettua toisen asemaan, joskin toimii toisinaan vielä itsekeskeisesti kokeillen rajojaan ja harjoittaen kasvuaan (Helsingin kaupungin sosiaalivirasto 2008.)

Sosiaaliset taidot ja halu toimia ryhmässä vaikuttivat siihen, että toimintamme toteutettiin teeman aikana usein ryhmäopetuksen keinoin. Myös taito asettua jo toisen asemaan mahdollisti toteuttaa tunnekasvatusta erilaisten ratkaistavien ongelmatilanteiden pohjalta, joissa lapset saivat kokeilla taitojaan asettuen erilaisten kuviteltujen hahmojen asemaan ja harjoitella löytämään ratkaisuja heidän tunteisiin liittyviin ongelmiin.

Tunne-elämältään 5-6-vuotias lapsi on tasapainoinen, omatoiminen, sopeutuva ja ison oloinen. Ymmärtää jo todellisuuden ja sadun eron. Tunnistaa ja nimeää eri tunteita ja osa käyttää omia tunteitaan hyödyksi. Kokee myös syyllisyyttä, jos on tehnyt jotain väärää ja pystyy käsittelemään pettymyksen tunteita sekä hallitsemaan niitä. Hän saattaa kuitenkin pelätä kuviteltuja asioita, mutta osaa kuitenkin ilmaista nämä pelkonsa jo kielellisesti, mikä keskustelun keinoin voi helpottaa tietoisuutta, ettei ole yksin huolineen ja

pelkoineen. Haluaa kokea vapautta ja itsenäisyyttä ja tiedostaa sekä ymmärtää, että häneltä odotetaan eri tilanteiden mukaista käytöstä (Helsingin kaupungin sosiaalivirasto 2008.)

Lasten tietoisuus tunteista ja kyky nimetä eri tunteita tässä kehitysvaiheessa antoi mahdollisuuden toteuttaa tunnekasvatusta tiedostaen, että lapset pystyisivät lähestymään ja peilaamaan tunnekasvatusta omien tunnekokemusten ja tietoisuuden pohjalta. Tämä edesauttoi lapsia tarkkailemaan omia tunteitaan enemmän teeman aikana ja huomioimaan sen pohjalta myös muiden tunteita.

3.2 Tunteet ja minäkäsitys

Miksi tietoisuus omista tunteista on niin tärkeää ja miksi tukea lapsen kehitystä tunnekasvatuksen avulla jo päiväkodissa? Päiväkodin arki on täynnä erilaisia sosiaalisia tilanteita. Omien tunteiden tiedostaminen ja taito niiden ilmaisuun on tärkeää jo päiväkodissa, jotta lapsi selviää päivän aikana erilaisista tilanteista. Nämä tilanteet herättävät lapsessa tunteita, koska lapsen on huomioitava omien toiveiden ja tarpeiden lisäksi myös muita lapsia. Päiväkotona on myös ympäristö missä lapset harjoittavat omia taitojaan toimia uudessa sosiaalisessa ympäristössä, ja toimintatapoja saattaa olla useita lasten kesken. Tietoisuus omista ja muiden tunteista tuo ymmärrystä näihin tilanteisiin. Yhdessä aikuisen kanssa tunteiden nimeämisen, tunnistamisen ja sallivuuden avulla lapsi pystyy harjoittamaan ja huomioimaan omaa käyttäytymistään ja ilmaisemaan omia tunteitaan selkeämmin suhteessa muihin lapsiin.

Ihmisen elämää rikastuttavat tunteet. Jos antaa tunteiden, niin ilon kuin surun, kokea vahvasti voi kokea täyttä elämää. Rikkaan tunne-elämän saamiseksi ei tarvita älyä, kykyä tai tietoa, vaan tunteiden tunnistamista ja niiden hyväksymistä. Samalla se antaa oikeata ymmärrystä mitä mielessämme ja kehossamme tapahtuu, mikä on muiden ihmisten käyttäytymisen syy ja miten heihin tulisi suhtautua. Tunteet auttavat meitä arvostamaan ja kokemaan niin miellyttäviä kuin ei niin mieluisia tuntemuksia ja antamaan tietämystä omista mieltymyksistä. Niiden pohjalta toimimme ja ne antavat ohjeita ajatuksillemme ja kertovat tarpeistamme ja toiveistamme. Ne antavat meille elinvoimaa. (Furman 1998, 319.)

Tietoisuus omista tunteista luo näkemystä lapselle omasta itsestään ja tavasta toimia erilaisissa tilanteissa. Tämä luo pohjaa myös oman minäkuvan muodostumiseen.

Minäkäsityksellä eli minäkuvalla tarkoitetaan ihmisen näkemystä kokonaisuudessaan itsestään. Tämän käsityksen mukaan hän jäsentää ajatuksiaan itsestään, arvoiltaan, asenteiltaan, ominaisuuksiltaan, tunteiltaan jne. Minäkäsitys on pohjana ihmisen käyttäytymiselle. Minäkäsityksen keinoin ihminen ylläpitää itseänsä psyykkisesti tasapainossa ja johdonmukaisena sisäisen harmonian, ajatusten, havaintojen ja tunteiden välillä. (Aho 1996, 9-11.)

3.3 Tunnetaidot

Kasvattajana voin omalla esimerkilläni ja tavallani toimia antaa lapselle mallia, miten eri tunteita voi ilmaista, käsitellä ja miten niiden kanssa voi toimia. Lapsi voi seuraamalla oppia tiedostamaan omia tunteitaan ja oppia samaistumaan aikuisen malliin ja löytää itselle tapoja ilmaista myös omia tunteitaan. Lapsi tarvitsee kuitenkin omien tunteiden ilmaisuun omakohtaisia kokemuksia, aikuisen tukea ja opetteluun tavastaan toimia suhteessa muihin. Merkittävää on myös miten sallivaa ilmapiiri on omien tunteiden ilmaisuun ja harjoitteluun. Kasvattajana minulla on mahdollisuus vaikuttaa tähän turvallisen ja avoimen ilmapiirin luomiseen, missä tunteiden ilmaisua on mahdollista harjoitella ja ilmaista.

Käytämme päivittäin erilaisia tunteita niin vaistomaisesti kuin tietoisesti. Nämä tunteiden ilmaisut ovat taitoja, tunnetaitoja. Tunnetaidot ohjaavat tekemisiämme ja päätöksiä, ajatuksia ja unelmiamme ja ne tarvitsevat sosiaalisen ympäristön. Vaikka tunnetaidot kuuluvat jokapäiväiseen elämään ja arkeen, ovat ne tärkeitä elämässämme.

Ihmisen hyvinvoinnille on olennaista, jo kokemusten ja tutkimusten mukaan, että omien erilaisten tunteiden näyttäminen, kokeminen ja vastaanottaminen ovat sallittuja ja mahdollisia näyttää. Jos omien tunteiden niin ilon, surun kuin vihan ilmaiseminen ovat tukahdettuja tai ei sallittuja, saattaa ihmisen henkinen hyvinvointi joutua koetukselle. (Peltonen & Kullberg 2000, 13.)

Arkipäivän tilanteissa tunteita koetaan, mutta ei nimetä. Kun tunteenilmaisuja sanotaan ääneen, siinä esiintyvät tunteet saavat nimen. Jos lapsi on tietämätön ja kyvytön käsittelemään tunteitaan, autetaan häntä tunteellisissa tilanteissa puhumalla asioista yksinkertaisesti, suoraan ja antamalla lapsen tunteille nimiä. Tärkeintä aluksi on opetella, tunnistamaan ja erottamaan toisistaan perustunteita, kuten ilo, suru, viha, rakkaus, pelko ja rohkeus. Samalla autamme lasta tutustumaan ja tunnistamaan omaa tunne-

maailmaansa. On hyvä rohkaista häntä tunnistamaan ja tulkitsemaan tunteitaan, sekä ilmaisemaan ajatuksiaan ja tunteitaan turvallisessa lähiympäristössä kotona sekä kaverien että opettajien kanssa. Näin lapsi oppii oivaltamaan, että muutkin kokevat samalla tavalla ja omaavat erilaisia tunteita niin kuin hänkin ja hän saa sisällään myllertävät tunteensa tunnistettavaan muotoon ja järjestykseen. (Peltonen & Kullberg 2000, 17-20.)

3.3.1 Tunnetaitojen kehittyminen ryhmässä ja empatiakyky

Miten sosiaalista kyvykkyyttä voi ryhmässä kehittää ja miten se vaikuttaa empatiakykyyn?

Teemaa toteutettaessa 5-6-vuotiaiden lasten kanssa tiedostimme kasvattajina miten tärkeää tämän ikäisille lapsille sosiaalinen kanssakäyminen, ryhmään kuuluminen ja muiden lasten mielipiteiden kuuleminen on suhteessa lapsen omaan kasvuun ja käyttäytymiseen. Tämän vuoksi ryhmätyöskentely oli tärkeä osa toimintaamme, mikä antoi lapselle mahdollisuuden tarkkailla itseänsä suhteessa muihin ja huomioida myös toisten ajatuksia ja tunteita.

Ryhmään kuuluminen on ihmiselle tärkeää, se luo turvallisuutta ja kasvattaa itseluottamusta. Lapselle saman ikäisistä koostuva ryhmä on tärkeää itsetunnon kasvamiselle. Hän vertaa ryhmässä itseään muihin, tutustuen toiseen sukupuoleen, tutkii ja näiden pohjalta hänen oma minäkuvansa selkiintyy. Ryhmän avulla lapsi alkaa huomioida itsessään uusia puolia, kykyjä, tunteita ja malleja toimia eri tavoin. Hän saa ryhmätöiminnan avulla toteuttaa tehtäviä luottamuksellisesti ja olla osaltaan vastuussa ryhmän yhteisestä hengestä ja viihtymisestä. Ryhmässä hän samalla joutuu harjoittamaan sosiaalisia taitojaan muita huomioiden, vuoroaan odottaen, muita kuunnellen ja omia asioita muille esittäen. Ryhmässä toimiminen on lapselle tärkeää, se antaa keinoja tulla toimeen niin itsensä kuin muiden kanssa ja sen houkuttelevuus luo tasapainoa joustamaan omista tarpeistaan ryhmän tasapainon saavuttamiseksi. (Jarasto, Sinervo 2000, 159-165.)

Tietoisuus omista tunteista, kyvyistä ja niiden selkiytyminen itsessä helpottaa lasta vastaanottamaan ja tiedostamaan myös muiden lasten tarpeita ja tunteita, se luo vähitellen mahdollisuuden toisen asemaan asettumiselle.

Empatialla tarkoitetaan kykyä asettua toisen asemaan. Herättää kykyä ajatella tai ainakin kuvitella, miltä toisesta tuntuu. Lapsella empatiakyky kehittyy vähitellen, omaan tahtiin. (Peltonen & Kullberg 2000, 73.)

Toisen asemaan asettumista voi harjoitella jo lapsena, leikki-ikäisenä. Tutustutaan ja tunnustetaan kuvista miltä iloinen tai surullinen näyttää, herkistetään lapsia oppimaan aikuisen avustuksella, että ihmiset tuntevat ja kokevat erilaisia tunteita. Satuja ja tarinoita voidaan käyttää apuna kun toisen asemaan samaistumista harjoitellaan, sillä eläimet ja erilaiset hahmot ovat lapselle helpompia sisäistää ja heidän asemaansa on helpompi asettua kuin toisen leikkikaverin. (Peltonen & Kullberg 2000, 73-74.)

Tunnekasvatuksen avulla voimme harjoitella ja herättää tietoisuutta muiden lasten tunteista ja tarpeista jo päiväkodissa ja harjoitella pikku hiljaa taitoa empatiakyvystä. Teeman aikana käytetyillä Maiju Mäen *Kadonneen avaimen*-kirjan eläinhahmoilla ja heidän tunteisiin liittyvillä ongelmillaan helpotimme ajatusta lähestyä toisen asemaan asettumista ja niiden avulla empatiakyvyn herättämistä.

Empatiakyky on osa kasvua ja kehittymistä. Joillakin se vaatii pidemmän ajan kehittyäkseen, joillekin se on luontainen tapa toimia. Se on kuitenkin taito, jonka voi opetella pärjätäkseen muiden kanssa sosiaalisessa ympäristössä. (Peltonen & Kullberg 2000, 79.)

Teeman aikana lasten omien kokemusten ja kertomusten kautta lasten erilaiset elämäntilanteet ja vaiheet tulivat esille, ja myös muut lapset tulivat niistä tietoisiksi. Jos perheissä oli samanlaisia elämäntilanteita lapset pystyivät jakamaan omia kertomuksia ja kokemuksia keskenään arjessa ja heidän välille syntyi uusia ystävyysuhteita.

Ryhmään kuuluvuuden lisäksi kahdenkeskiset, intensiivisemmät ystävyysuhteet ovat tärkeitä vastavuoroisia ihmissuhteita lapsen elämässä, niissä toteutuvat molemminpuolinen kiintymys ja sitoutuminen. Ystävien välisessä suhteessa toteutuu enemmän jakamista emotionaalisesti hymyjen, katseiden, kosketusten ja keskustelujen avulla ja sen pohjalta syntyy tärkeitä vuorovaikutuksellisesti ja yhteistyötaitollisesti herkkyyden kehittymiseen. (Lyytinen, Paula, Korikangas Mikko & Lyytinen Heikki 2003, 123.)

3.3.2 Itsetuntemus ja oma luovuus

Miten tietoisuus itsestä ja omista tunteista voi tukea omaa luovuutta?

Tunnekasvatuksen avulla mielestäni voimme auttaa lasta tiedostamaan omia tunteita, tapaansa toimia eri tilanteissa ja ilmaista omia tarpeitaan ja tunteitaan suhteessa muihin. Tämän tunnekasvatuksen avulla annetaan lapselle mahdollisuus pystyä tutkimaan ja oppimaan itsestensä uusia puolia, hyväksymään omaa tapaa toimia ja kasvattamaan näiden pohjalta omaa itsetuntemusta.

Hyvien vuorovaikutteisten kokemusten avulla lapsen itsetunto kasvaa ja hän kykenee solmimaan tasa-arvoisia suhteita. Kun lapselle muotoutuu itsestä positiivinen käsitys hänen itsetuntemuksensa kasvaa. Tietäen omat heikkoudet ja vahvuudet ja tunteenilmaisut, hän pärjää myös tilanteissa, joissa muiden vaatimukset tai hyväksynnät eivät vaikuta hänen omiin päätöksiinsä eivätkä horjuta hänen positiivista minäkuvaansa. Positiivisen minäkuvan omaava lapsi ei koe tarvetta muuttua ympäristön ja sen vaatimusten mukaan. (Peltonen & Kullberg 2000, 58-59.)

Tunnekasvatukseen yhdistetty taidekasvatus antaa mielestäni lapselle mahdollisuuden tarkkailla ja luoda omaa näkemystään ja ratkaisukykyään luovasti, omien pohdintojen ja ajatusten pohjalta, ei ennakolta annettujen mallien mukaisesti. Tämä tapa tukee lasta löytämään omia ongelmaratkaisutapoja ja tavan oppia omaa oppimistaan, omien kokemusten, havaintojen ja oivallusten pohjalta. Kasvattajana minun on luotava omalla toiminnallani tarpeeksi kiinnostava ja motivoiva työympäristö, jotta lapsella olisi mahdollisuus kehittää itseään tuntevana ja oppivana ihmisenä.

Luomalla luottavainen ja avoin oppimisympäristö lapselle antaa mahdollisuuden tukea lapsen luovuutta ja itsetuntoa. On annettava lapselle aikaa ajatusten ja asioiden kypsyttelyyn, kiire ja käskytykset eivät tue luovuutta. Motivaatiolla on merkitystä, se antaa työskentelyn aikana tapahtuville epäonnistumisille, ajatusten ja tavoitteiden ratkaisulle pohjan, luovuuden synnylle. Tämän vuoksi aikuisen on omalla esimerkillään tärkeää näyttää oma innostuksensa ja näin sytyttää lapsen innostus ja motivaatio aihetta kohtaan. Ilman lapsen sisäistä tahtoa saattaa työskentelystä muodostua ulkokohtaista suorittamista. (Solatie 2009, 18-22.)

Jokainen meistä osaa toimia luovasti, toisilla luovuutta löytyy enemmän, toisilla taas vähemmän. Silti jokainen meistä käyttää luovuutta kuitenkin joillakin alueilla tai jollakin tavalla elämässään. Luovuuteen tarvitaan itseluottamusta, sillä hyvän itsetunnon ja itsetuntemuksen omaava ihminen uskoo olevansa luova. Tarvitaan uskoa omaan luovuuteen, rohkeutta toimia ja ajatella omalla tavalla ympäristön arvostelusta tai epäonnistumisen peloista huolimatta. (Solatie 2009, 32-33.)

Tärkeintä luovuudessa on itse projekti, sen avulla saamme sisältöä, kokemusta ja iloa elämään, ei pelkästään lopputuloksen keinoin. Projektin aikana aikuisen on kiinnitettävä huomiota omaan rakentavaan palautteeseensa ja kannustamiseen. Lasta on tärkeää kannustaa ja rohkaista kertomaan mielipiteitään, ajatuksiaan, ilmaisemaan omia tunteitaan ja olemalla oma itsensä. Ilmapiiiri, jossa annetaan mahdollisuus luottamuksen, leikkimielisyyden, oman heittäytymisen ja riskin ottamisen avulla synnyttää luovuutta lapsilähtöisesti, tukee lapsen itseluottamusta ja toimia luovasti myös tulevaisuudessa. (Solatie 2009, 45-47.)

4 ”Tunteiden polku”, toteutettu teema tunnekasvatuksesta

Taidepäiväkotimme henkilöstö koostui teeman aikana kahdesta kasvatusvastuullisesta työntekijästä, jotka olivat vastuussa toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta. Päävastuualueita taidekasvatuksen toteutuksessa kasvatusvastuullisten kesken olimme jakaneet musiikin ja kuvallisen ilmaisun osalta, muuten toiminnan suunnittelu ja toteutus tapahtuivat yhdessä toteuttaen ja taideaineita integroiden. Teeman aikana työyhteisösämme toimi myös opiskelijoita ja sijainen.

Tavoitteena toteutetun teeman aikana oli tukea ryhmäämme ja jokaista lasta yksilönä, kasvun tuen antamiseksi. ”Tunteiden polku”- teeman aikana toteutetun havainnoinnin keinoin pääsimme tutustumaan erityisesti lasten tunne-elämään ja heidän tapaansa ilmaista itseään ja tunteitaan. Tämä antoi tietoa siihen miten heidän ilmaisutapojaan ja tunteitaan voisi vielä kasvattajana tukea ja selventää.

4.1 Teeman valmistelu

Aihe tunteista käsittelevään teemamme heräsi ajatuksesta, miten päiväkodin päivään lapsella sisältyy paljon sosiaalisia tilanteita ja niihin sisältyviä erilaisia tunteita. Lapsi joutuu päivän aikana huomioimaan toisten lasten toiveita ja tarpeita ja ne herättävät lapsissa erilaisia tunteita. Näissä tunteikkaissa tilanteissa lapsen on hyvä oppia tunnistamaan omia tunteitaan ja ilmaisemaan niitä. Myös kodissa tapahtuvat perhedynaamiset muutokset sisällyttävät lapsen elämään erilaisia tuntemuksia ja tunteita, joita hänen on vaikea ilmaista sanoin tai edes tiedostaa. Nämä saattavat aiheuttaa lapsessa erilaisia tapoja tuntea ja reagoida asioihin.

Tunteiden nimeäminen ja tunnistaminen helpottaisi lapsia huomaamaan, että myös muut voivat kokea ja tuntea asioita samalla tavalla. Samalla lapsi oppii myös huomioimaan ja tunnistamaan toisten tunteita ja vastaamaan niihin. On hyvä tukea ja viestittää lapsille myös, että tunteiden näyttäminen on sallittua. Tunteiden pukeminen sanoiksi, herättää lapsia käyttämään tunteita kuvailevia sanoja enemmän ja huomioimaan omaa käyttäytymistään sekä toisten tunteita.

4.2 Dokumentointi tukena havainnoinnille ja arvioinnille

Teeman aikana käytimme erilaisia menetelmiä saadaksemme tietoa lapsen tunne-elämästä ja sen kehityksestä. Analysoitavaa aineistoa saimme valokuvista, saduista, lasten kertomuksista ja lapsen tavasta toimia ja ilmaista itseään. Teemamme toteutuksen aikana tapahtuvaa dokumentointia, lapsista kerättyä tietoa ja havainnointia kävimme läpi yhteisissä viikoittaisissa palaverissa.

Yhteisesti dokumentoidulla ja kerätyllä havainnoinnilla saimme laajempaa tietoa lapsiryhmästä ja pääsimme tarkkailemaan missä kehitysvaiheessa kukin lapsi oli. Näiden pohjalta kykenimme myös suunnittelemaan ja pohtimaan miten viemme teemaamme eteenpäin, minkälaisia aiheita valitsemme ja minkälaisissa ryhmissä ja kokoonpanoissa jatkossa toimimme. Kasvattajien kesken oli luotava lapsille teematyöskentelyn avulla tunne-elämään liittyviä aiheita ja tilanteita, joiden avulla lapset pääsivät pohtimaan, ilmaisemaan ja ratkaisemaan ongelmatilanteita saadakseen niihin omien pohdintojen avulla vastauksia.

Lapsessa tapahtuvaa kehitystä ja erilaisia oivalluksia saattoi tapahtua pienin askelin teeman aikana. Tämän vuoksi ylös kirjoitetut havainnoinnit ja dokumentoinnilla yleensä oli tärkeä rooli, jotta ne eivät olisi jääneet huomioimatta ja niihin pystyttiin palaamaan vielä myöhemmin ja vertailemaan lapsen aiempia ajatuksia teeman edetessä. Havainnoimme ja dokumentoimme lasten keinoja toimia, mitä ajatuksia heissä teeman aikana heräsi, miten he ilmaisivat itseään eri taideaineiden keinoin, mitä tuotoksia heille teeman aikana syntyi ja miten he ratkaisivat ongelmallisia tilanteita niin yksin kuin ryhmässä. Erityisesti lasten ilmaisut omista tuotoksistaan olivat tärkeitä.

Kaikki nämä tulkinnat ja toiminnot auttoivat meitä kasvattajina tiedostamaan ja ymmärtämään lapsen ajattelua paremmin ja tulkitsemaan heitä esim. aikuisen esittämällä lisäkysymyksillä vielä enemmän. Näiden havainnointien, arvioiden ja dokumentointien pohjalta pystyimme hahmottamaan kokonaiskuvaa myös lapsen itsetuntemuksesta, tunteidoista, empatiakyvystä ja luovuudesta. Tämä antoi myös kokonaiskuvaa missä kehitysvaiheessa lapsi on ja minkälaisia kasvun ja kehityksen tavoitteita hänelle, yhdessä vanhempien kanssa, toteuttaisimme lapsen kasvun tueksi.

Töiden dokumentointi oli tärkeää myös lapsille. Heidän omien töiden tarkkailu, pohdinnat ja esille laitto antoi myös lapsille mahdollisuuden tarkkailla itseään teeman aikana ja sen pohjalta hänelle kehittyneitä oivalluksia ja ratkaisuja.

4.3 Teeman sisältö ja eteneminen Sinisessä Kuussa

Teemamme alkoi päiväkodissamme täysipainotteisesti syyslukukaudella 2013 ja se kantoi 2014 kevätlukukauden ajan. Syksyn aikana pääpaino oli tutustua eri perustunteisiin ja kevään aikana teemamme eteni enemmän toisen asemaan asettumiseen eli miltä toisesta tuntuu sekä miten eri tunnetiloihin liittyviin pulmiin voisi keksiä yhteisiä ratkaisuja. Teeman loppuksi tarkkailimme vielä *Voimaannuttavan valokuvan*-keinoin lapsen käsitystä omasta itsestään ennen, nyt ja tulevaisuudessa.

Taulukko 1. Teeman eteneminen

Syksy 2013	Perustunteisiin tutustuminen	Draamaleikit, musiikki, musiikkiliikunta ja kuvallinen ilmaisu
Syksy 2013	Leevi Lepakko: Yksinäisyys	Sadutus, varjo- ja pöytäteatteri
Kevät 2014	Kosti Laivakoiran matkassa: kiusaaminen	Draamaleikit, kuvallinen ilmaisu sarjakuvatekniikalla ja musiikillinen ilmaisu äänipartituurin keinoin
Kevät 2014	Voimauttava valokuva	Oman minäkuvan ja itsetutkiskelun herättely

Teemamme kulkua tuki Maiju Mäen *Kadonnut avain*-kirja, minkä avulla tutustuimme kirjan hahmoihin ja heidän ongelmatilanteisiinsa. Hahmojen avulla lapset pääsivät harjoittelemaan taitojaan ongelmatilanteiden ratkaisemisessa, jotka liittyivät eri tunnetiloihin.

4.3.1 Tutustuminen perustunteisiin eri työtapojen kautta

Teeman alussa lähdimme herättelemään lasten eri tuntemuksia päiväkodin ohjaajien suunnitteleman *Tunnemaan* - radan kautta. Tämä tunteisiin kohdistuva rata oli eritelty pieniin osiin ja eri osioissa tunnelmaa oli herätelty eri keinoin esim. värien, musiikin, kuvien ja tarinan avulla.

Lapset koottiin pieniin ryhmiin ja he saivat kertoa näkemyksiään ja tuntemuksistaan radan aikana. Rataa oli toteutettu eri tavoin; yhdessä osiossa herätelimme tuntemuksia värimaailman kautta, mitä keltaisilla kankailla koristeltu tila heissä herätti? Toisessa osiossa herkistyi kuuntelemaan musiikkia ja kertomaan sen herättämiä tunnelmia ja mielikuvia. Kolmannessa osiossa seinällä oli ihmisen kasvot ja lapset saivat kertoa kuvan perusteella hahmon tuntemuksiaan. Neljännessä osiossa kerrottiin tarina ja lapset saivat kertoa, mitä tuntemuksia tarina heissä herätti ja mitä tuntemuksia tarinan henkilöt heidän mielestään kokivat. Viimeisessä osiossa taustalta kuului luonnon ääniä ja lapset saivat kertoa omia tuntemuksia kuulemansa perusteella ja olivatko äänet heille ennestään tuttuja ja millaisia tuntemuksia ne olivat aikaisemmin heissä herättäneet. Tuokion loppuun lapset saivat kertoa millainen matka *Tunnema*-rata oli heille kaiken kaikkiaan ollut ja olivatko he joskus aikaisemmin kokeneet samanlaisia tunnelmia ja tunteita kuin nyt?

Lähdimme tarkastelemaan erilaisia tunnetiloja eri taideaineiden avulla, jotta voisimme antaa lapsille mahdollisimman laajan näkökulman siitä, miten eri tavoin tunteita voi ilmaista ja kokea. Lähdimme tarkastelemaan teemaa musiikin, draama- ja teatterileikin, kuvallisen ilmaisun, sadutuksen ja musiikkiliikunnan kautta.

Draamaleikkituokioilla lähdimme tutustumaan perustunteisiin ilmeiden ja eleiden kautta. Apuna käytimme tunnekuvakortteja, joissa oli kasvokuvia kuvattuna eri tuntein. Lähdimme liikkeille perustunteista: ilo, suru, pelko, rohkeus, rakkaus ja viha.

Jotta voisimme nimetä eri tunteita, kävimme ensimmäiseksi läpi tunnekuvakortteja ja tunnistimme sekä nimesimme, mitä tunnetiloja lasten mielestä kuvissa esitettiin. Näin varmistimme, että lapsilla oli samanlainen käsitys ja ajatus kuvan herättämästä ilmeestä ja tunteesta. Peilin avulla lapset saivat lisäksi tarkkailla ja tutkia samoja tunnistettuja tunteita omin ilmein ja elein, joita kuvakorteissa esitettiin. Kun tunteita oli tarkasteltu oman peilikuvan kautta, laitoimme kuvakortit tunnepussiin ja jokainen sai vuorollaan nostaa tunnekortin ja esittää omin ilmein ja elein kortissa kuvatun tunteen ja muut lapsiryhmän lapset yrittivät tunnistaa ja arvata mikä tunne oli kyseessä. Osaanko minä tunnistaa eri tunnetiloja myös toisen lapsen ilmeestä tai eleestä? Leikimme myös *Hymyn heittoa* (Tuntemuksi/Mututoukka), missä yksi lapsista saa napata käteensä oman hymynsä ja heittää sen seuraavalle totiselle ystävälle. Leikkiä leikittiin myöhemmin myös muilla tunnetilojen ilmeillä ja eleillä.

Musiikin erilaisten tunnetilojen hakeminen ja niiden herättämien tuntemuksien kautta oli tarkoitus rohkaista lapsia itseilmaisuuksiin. Musiikkiliikunnan keinoin lähdimme herättelemään näitä samoja perustunteita ja niiden ilmaisua oman kehon kautta. Lapset saivat liikkua kuulemansa musiikin mukaan ja ilmaista itseään liikkeiden ja eleiden avulla, sen mukaan minkälaisia tuntemuksia musiikki heissä herätti. Tuntemukset kuullusta musiikista sai nimetä ja kertoa myös muille, jos niin halusi. Samalla lapset pystyivät havainnoimaan ja tarkkailemaan myös muiden tuntemuksia ja heidän eleitään, ilmeitään ja tapansa ilmaista samasta musiikista herättämiä tunteita ja kehonkieltä. Musiikkivalinnat musiikkiliikunnan toteutuksessa olivat hyvin selkeitä ja toisistaan erottuvia, jotta lapsilla oli helppoa eläytyä musiikkiin ja saada onnistumisen tunteita oman ilmaisunsa kautta. Musiikkivalinnat liittyivät tuttuihin jo draamaleikeissä käsiteltyihin ilo, suru, pelko, rakkaus ja viha tunteisiin.

Musiikin lisäksi käytimme myös runoja apuna keholliseen itseilmaisuun. Runojen pohjana ja aiheena olivat tunteet. Yksi käytetyistä runoistamme oli Kati Söderbergin *Tunnemyrskyjä* ja toteutimme sitä runon sanojen herättämien, lasten yhdessä keksimien liikkeiden mukaan.

Kun draamaleikkituokiolla oli tutustuttu perustunteisiin ja niiden eleisiin ja ilmeisiin niin oman peilikuvan kuin toisten ilmeiden ja eleiden tunnistamisen kautta, lähdimme ilmaisemaan omia tunteita kuvallisen ilmaisun kautta. Ensimmäinen työ oli kaksivaiheinen työ, joka toteutettiin hiilellä piirtäen ja vesivärimaaleilla maalaten. Aiheena oli oma kuva. Ensin lähdimme toteuttamaan vesivärein omaa tunnekuvaa. Ajatuksena oli maalata itsestä oma kuva ja siihen tunneilme, minkälaisena lapsi haluaisi, että muut hänet näkisivät. Hiilipiirustuksen kautta lapset saivat piirtää sellaisen tunnekuvan itsestään, jota eivät haluaisi muiden näkevän. Lapset saivat ilmaista tuntemuksensa niin oman maalauksen kuin kuvaan liittyvän kerronnan kautta. Useammassa maalauksessa vesiväri-maalaukset käsittelivät ilon tunteita ja hiiliväri piirustukset surun ja ikävän tunnetta.

Tässä esimerkkejä kuvallisen ilmaisun kautta toteutetuista piirustus- ja maalaustöistä ja niistä syntyneitä tunteita ja ajatuksia.

Kuvio 1. "Olen surullinen, kun en pääse uimaan ja olen iloinen, kun saan karkkia".

Kuvio 2. "Surullisena kun ei pääse uimaleikkipaikkaan" ja "iloisena skeittaajana kavereiden kanssa".

Kuvio 3. "Surullisena, koska joku tönäisee" ja "iloisena bensatankin vieressä, kun tankkaan pikkumaasturiani".

Kuvio 4. "Illoisena mutta oikeasti surullisena, koska on ikävä äitiä" ja "mä skeittilautailen lippis päässä".

Musiikkituokioilla lähdimme ensin ajatuksesta, mitä jos tunteita ei olisikaan. Herättelimme ajatusta musiikkikuunnelman *Tunteeton robotti* (Eläinten laulukilpailut, Geza Szilvay) kautta. Tarinan kautta lähdimme tutustumaan erilaisiin tunnelmallisiin musiikkikappaleisiin ja herkistyimme kuuntelemaan mitä eri tuntemuksia, tunnelmia tai kokemuksia heille esitetyt musiikkikappaleet herättivät. Päiväkotiimme ilmestyi myös *Nana* niminen robotti, jolle tunteet olivat vieras asia.

Kun tuntemuksia ja tunnelmia kuullusta musiikista oli löydetty, lähdimme syventymään ensin perustunteista iloon ja suruun. Tutustuimme musiikkiin Duuri- ja Molli-sointumenninkäisiin säveltämäni laulun kautta, jota toteutimme niin laulun, liikunnan kuin soittamisen kautta. 5-6-vuotiaiden lasten parissa tutustuimme samalla duuri- ja mollivireisiin kanteleisiin. Kuuntelimme myös Duuri- ja Molli-sointumenninkäisille ominaisia sekä iloisia että surumielisiä kappaleita. Kartoitimme myös mollivireisiä soitto- ja laulukappaleita, joista tärkeimmäksi nousi *Leevi Lepakon* – laulu (Kadonnut avain, Maija Mäki). Sovitimme myös lasten kanssa *Jos mä tunnen ilomieltä* -laulun (Olin kantele) eri säkeistöjen tunnetiloja kanteleilla soittaen. Näistä lauluista lapset viimeistelivät yhteiset laulu- ja soittoesitykset päiväkotiimme syysjuhlaan.

Pelon tunteeseen lähdimme tutustumaan *Tiheässä pimeässä* -laulun kautta (Urpon ja Turpon lauluja CD, Tammi). Lapset saivat eläytyä musiikin mukaan laulaen ja leikkien;

miltä tuntuisi liikkua pimeässä viidakossa ja nähdä pelottavia eläimiä? Mikä viidakossa eniten pelottaisi ja mikä viidakon eläimistä olisi pelottavinta kohdata? Lähdimme laulun pohjalta myös miettimään miten pelon voisi voittaa ja mitä tunnetta tarvitsemme pelkojen voittamiseen? Lasten herättämien esim. taistelu ajatusten pohjalta tutustuimme *Hiivin, hiivin viidakossa* -lauluun (Urpon ja Turpon lauluja, Tammi). Tämän laulun aikana kerätään rohkeutta eläimen kohtaamiseen ja otellaan lopuksi pelottavan eläimen kanssa. Laulun yhteydessä tutustuimme eri rytmisoittimiin ja lapset saivat soittimien sointiväriin perusteella valita kullekin viidakon eläimelle sopivan soittimen ja säestää sillä laulun aikana. Laulun aikana tutustuimme myös hiljentyen-voimistuen käsitepariin, mikä kuvasi pelon ja rohkeuden aikaansaamaa muutosta musiikissa.

Kun perustunteisiin oli tutustuttu saivat lapset toteuttaa pienissä ryhmissä kuullun musiikin perusteella lyijykynäpiirroksin mitä ajatuksia ja tunteita taustalla soiva musiikki heissä herätti. Musiikkina käytimme tuttuja musiikkiliikunnassa käytettyjä musiikkikappaleita. Kun tuotokset olivat valmiita, saivat lapset kertoa teeman aikana esiintyneelle tunteettomalle robotti Nanalle mitä tunteita ja ajatuksia musiikkikappaleet heissä herättivät. Ajatuksena oli kertoa robotti Nanalle omista tunteista ja näin hän saisi tutustua ihmisten tunteisiin ja sitä kautta ymmärtää paremmin minkälaisia ajatuksia ja kokemuksia eri tunteet voivat sisältää.

Kuvio 5. ”Esiopetusikäisen lapsen ajatuksia ilosta, surusta, vihasta ja pelosta”.

4.3.2 Leevi Lepakon matkassa

Teeman aikana tutustuimme Maiju Mäen *Kadonneen avain*-kirjaan ja sen hahmoihin. Ensimmäiseksi esittelimme lapsille Leevi Lepakko-hahmon, jolla oli pulma ja mihin lapset saivat antaa neuvoja. Pulman kohteena oli Leevi Lepakon yksinäisyys, mihin vaikutti muutto ja koti uudessa kotipiirissä sekä tietysti erilainen elämänrytmi yö eläjänä. Lapsille tutustuminen Leevi hahmoon tapahtui aikuisten esittämän varjoteatterin keinoin, jonka esityksen pohjana toimi kirjan hahmolle sävelletty *Yksinäinen Leevi* -laulu. Tunnelman luomisen ja siihen pohjautuvan laulun tarkoituksena oli herättää lapsissa ajatusta ja tunnetta, miltä Leevistä tuntui ja miltä tuntuisi olla yksinäinen? Lapset saivat varjoteatteriesityksen jälkeen kertoa ja jakaa esityksestä heränneitä ajatuksia ja tunteita.

Jotta lapset pääsisivät yhdessä pohtimaan ja kertomaan ratkaisuja Leevi Lepakon pulmaan sadutimme lapsia pienissä ryhmissä. Sadutuksen kautta lapset pääsivät kertomaan ja keksimään ratkaisuja ja vaihtoehtoja miten Leevi Lepakko voisi löytää ystäviä uudessa asuinpaikassa ja kotiutua paremmin. Nämä lasten keksimät tarinat herättivät heissä halua esittää oman ryhmänsä tarina myös muille lapsille, joten lähdimme toteuttamaan lasten omat sadut teatterin keinoin. Osa ryhmistä toteuttivat satunsa varjoteatterin ja osa pöytäteatterin keinoin. Nämä esitykset olivat mieleisiä lapsille ja ne päättyivätkin päiväkotimme syysjuhlaan.

4.3.3 Kosti Laivakoiran matkassa

Seuraavaksi tutustuimme kirjan uuteen Kosti Laivakoira- hahmoon. Pulmana hänellä on tilanne, missä hän on kohdannut toiseen koiraan kohdistuvaa kiusaamista. Kerroimme aluksi tarinan Kosti Laivakoirasta ja lähdimme herättelemään lasten kanssa ajatuksia: mitä kiusaamisella tarkoitetaan, minkälaisia ilmeitä kiusaajalla ja kiusatulla on, miltä kiusatusta koirasta tuntuu ja mitä neuvoja Kosti Laivakoiralle voisi antaa?

Yhteisten keskustelujen ja pohdintojen pohjalta, lapsille heräsi ajatus, että tuntemattomat ihmiset ja tässä tarinassa vieraat koirat saattavat herättää pelon tunteita, koska he ovat toisille tuntemattomia ja vieraita. Tarinan ja ajatusten pohjalta lapset saivat lähteä kehittämään omaa koirahahmoa, sellaista, joka olisi uusi tuttavuus toisille lapsille. Lapset saivat aluksi kuvittaa oman koirahahmonsa, antaa sille nimen ja miettiä minkälainen

koira olisi, sen luonnetta ja taipumuksia. Tutustuminen toisten lasten koirahahmoihin toteutettiin draamaleikkien avulla.

Aluksi lapset esittelivät omat koirahahmonsia toisilleen. Kun jokainen vuorollaan esitteli oman koiransa, toisten lasten tehtävänä oli kuunnella tarkkaavaisesti ja yrittää muistaa esiteltävien koirien nimet. Kun esittely oli tehty, lähdimme toteuttamaan *Ystävyiden seittiä* (Tunnemuksu, Mututoukka) lankarullan avulla. Tarkoituksena tässä leikissä oli heittää lankarulla uudelle koiraystäväälle, jonka nimen muisti, ja samalla pitää narusta kiinni, niin että saisimme rakennettua ystävyiden seitin ja pitämään sen koossa. Kun seitti oli valmis ja kaikki olivat saaneet vuorollaan ystävyiden lankarullan, lähdimme purkamaan seittiä. Nyt piti vuorostaan muistaa keneltä ja minkä nimiseltä koiraystäväältä lankarulla oli saatu. Leikkiä vietitiin myöhemmin eteenpäin ajatuksella, muistanko nimen lisäksi, minkälaisista asioista koirahahmo piti ja missä se oli taitava ja mitkä sen vahvuuksia?

Kun koirahahmot olivat lasten kanssa kehitelty, lähdimme pohtimaan pienissä ryhmissä ratkaisuja koirahahmojen avulla: miten voisi kiusaamistilanteessa toimia tai tehdä, jos näet kiusaamista tapahtuvan? Lasten vastaukset ja pohdinnat olivat hyvin lyhyitä ja selkeitä, joten mietimme missä tarinankerronnassa käytetään yleensä lyhyitä fraaseja ja lauseita? Tämän pohjalta lähti ajatus sarjakuvan teosta, missä tarinan voi kertoa ja kuvittaa tiivistetysti. Kävimme lasten kanssa kevään aikana aiemmin tutustumassa myös sarjakuvatyöskentelyyn Taidetalo Toteemissa toteutetussa sarjakuvatyöpajassa, joten sarjakuvatyöskentely oli lapsille entuudestaan tuttua ja sen vuoksi helppoa lähteä toteuttamaan.

Jaoimme lapset pienryhmiin ja lapset saivat keksiä mihin heidän laivansa Kosti Koiran kanssa rantautuisi? Minkälainen tunnelma uudessa satamassa olisi? Mitä he rantautuessaan näkisivät ja minkälaista kiusaamista siellä voisi tapahtua? Miten sinun koirahahmosi voisi tilanteeseen puuttua ja mitä sille ominaisia taitoja hän voisi hyödyntää? Miten kiusaamistilanteeseen voisi tarinassa vaikuttaa?

Aloitimme lasten kanssa aihesadutuksen ja lapset työstivät pienryhmissä omanlaiset tarinansa. Lasten tietäessä satujen muotoutuvan sarjakuviksi tarinoista syntyi tiiviimpiä. Myös kiusaaminen aiheena saattoi vaikuttaa tarinoiden muotoutumiseen, mutta jokaisessa tarinassa aihe kuitenkin esiintyi ratkaisuihin.

Liitimme jokaisen sarjakuvaruudun alle lapsen oman kuvitetun ja sovitun soittimen kuvan ja ”äänikuvan” muistiksi toteutuksen yhteydessä. Näin lasten oli helppo seurata tarinan ja äänimaailman kulkua yhdessä.

Kuvio 7. Lasten tekemiä sarjakuvien äänipartituureja tueksi äänitykseen

Näiden äänipartituurin kuvituksen keinoin pääsimme toteuttamaan ja äänittämään äänikirjat. Äänityksien yhteydessä tapahtuvat toteutukset vaativat lapsilta erityistä keskittymiskykyä ja halua toimia yhteisen toteutuksen eteen. Äänitykset olivat lasten mielestä jännittäviä ja mielenkiintoisia, koska omat ja soittimien äänet kuulostivat erilaisilta äänityksen jälkeen. Myös kokemus siitä, että toteutettu sarjakuva äänikuvin toteutui ja näkyi lopulta pitkän prosessin jälkeen konkreettisena esityksenä, oli lapsille mieluisaa.

4.3.4 Voimaannuttavan valokuvan keinoin toteutettu ”Ihanne minä”

Kävimme lasten kanssa Vantaan taidemuseossa opastetulla *Maailman ihanin tyttö*-näyttelyssä, jossa pääsimme tutustumaan voimaannuttavaan valokuvaan.

Miina Savolaisen kehittämä ja palkittu voimaannuttavan valokuvan menetelmä on itsetuntemuksen ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen vahvistamista valokuvan keinoin. Siinä kuvaamisen dynamiikka käännetään toisinpäin: kuvaaja on kuuntelijan roolissa ja kuvattava kertoo miten haluaa tulla nähdyksi ja kuvatuksi. Kuvausten ja prosessin avulla

toinen ihminen opitaan kohtaamaan kuuntelevalla ja vastavuoroisuuteen pohjautuvalla tavalla, mikä luo keskinäistä luottamusta ja ymmärretyksi tulemista sitä vahvistaen. Menetelmän suosio perustuu kuvausprosessien aikana mahdollisuuteen työstää tunnepitoisia, minäkuvaan liittyviä asioita, joita voi olla kielellisesti vaikea ilmaista (Vantaan taidemuseo, Maailman Ihanin Tyttö 2013.)

Toteutimme lapsien kanssa voimaannuttavan valokuvan keinoin *Ihanne minä*-kuvaukset ja näin saimme päätökseen ”Tunteiden polku” teemamme. Kuvausten pohjaksi lapset toivat kotoa omasta aikaisemmasta lapsuusajastaan kuvan ja he saivat kertoa ajatuksiaan itsestään ennen, nyt ja tulevaisuudessa. Voimaannuttavan valokuvan keinoin he pääsivät toteuttamaan itsestään kuvaa haluamallaan tavalla tänä päivänä. Valokuvaukset toteutettiin lapsen valitsemassa paikassa, päiväkodin ympäristössä.

Toteutimme lopuksi lasten kanssa yhteisen valokuvakirjan teemastamme. Jokaiselle lapselle annettiin mahdollisuus koota omalle aukeamalle hänelle merkittäviä dokumentoituja kuvia itsestään teeman aikana ja kuvata yhden piirrostyönsä kuvakirjaan. Lisäksi tähän aukeamaan lapsi sai valita *Ihanne minä* -kuvauksista mieleisen kuvan ja kertoa sen tunnelmasta ja mitä ajatuksia valittu kuva toi hänelle mieleen, jonka kirjoitimme kuvatekstiksi. Kuvien koonnin aikana kyselin lapsen tunnelmia ja ajatuksia teemastamme ja yhteisistä hetkistä, mitä niistä heille jäi päällimmäisenä mieleen ja mitä ajatuksia hänestä itsestään otetut kuvat herättivät?

5 Tulokset

5.1 Miten varhaiskasvattajana ja taidekasvattajana voin tukea lasta ilmaisemaan omia tunteita tunnekasvatuksen avulla?

Varhaiskasvattajan tulee tiedostaa ja huomioida lapsien ja lapsiryhmän tarpeita toimintaa suunniteltaessa ja sitä toteutettaessa. Ajatukset, miten voin varhaiskasvattajana omalla toiminnallani ja valinnoillani tukea lasta ja hänen kehitystään ja rohkaista lasta ilmaisemaan omia tunteita, kulkevat mukana toiminnan edetessä.

Sen hetkisen lapsiryhmämme perhedynamiikan muutokset ja niihin liittyvät vaikutukset lapsiin tukivat varhaiskasvattajana ajatusta toteuttaa teemaa tunnekasvatuksesta.

Tunnekasvatukseen liittyvän teeman toteuttamisen mahdollisti lapsiryhmän ikäjakama, pitkään yhdessä toiminut lapsiryhmä ja taidekasvatuksen työtapoihin ennestään tutustuneet lapset. Varhaiskasvattajana on tiedostettava antavatko lähtökohdat hyvät mahdollisuudet tunnekasvatuksen toteutukseen ja minkälaisia tavoitteita sen pohjalta voidaan asettaa ja toteuttaa.

Pidin lasten ikäjakamaa tärkeänä tunnekasvatuksen toteutuksessa; 5-6-vuotiaat lapset kykenevät jo tunnistamaan ja nimeämään tunteita, he omaavat jo vuorovaikutustaitoja, osaavat jo kielellisesti ilmaista itseään ja ovat omatoimisia. Nämä taidot mahdollistivat toteuttaa tunnekasvatusta lapsen omaa ilmaisua tukien niin ryhmässä kuin yksilönä ja erilaisia ilmaisullisia työtapoja käyttäen.

Tunnemaa-radan toteutuksessa ilmeni hyvin miten paljon lapset tiedostivat jo omia tunteitaan ennen teeman aloitusta ja he pystyivät kertomaan tunteisiin liittyvistä kokemuksistaan. Perustunteista ilo ja suru olivat lapsille erityisen tuttuja ja näistä tunteista lapset pystyivät kertomaan omien ajatusten ja kokemusten pohjalta enemmän. Perustunteista viha herätti lapsissa kokemuksia enemmänkin siitä, miten vihaiseksi he ovat tunteneet itsensä, jos jokin ei ole toteutunut heidän toivomallaan tavalla. Pelko taas herätti ajatuksia konkreettisista asioista, kuten leijonista ja möröistä. Radan toteutus antoi osiittaa myös siihen kenelle omien tunteiden ilmaisu oli helpompaa ja ketkä ottivat tunteiden ilmaisussa enemmän seurailevan ja pidättyväisemmän roolin.

Varhaiskasvattajalla tulisi olla hyvä tuntemus lapsiryhmän lapsiin, jotta hän voi tulkita heidän pienimmätkin ilmaisut niin keholliset kuin sanalliset. Hänen tulee olla tietoinen lapsen taustasta ja lapsen tavasta ilmaista itseään eri tilanteissa. Kasvattajan tulisi olla tulkki lapsen tunteille ja auttaa sanottamaan niitä. Antaa tukea myös lapselle löytää hänelle ominaisin tapa ilmaista tuntemuksiaan ja ratkaista miten hän voisi toimia vaikeissa tilanteissa niin, että käyttäytyminen olisi kaikkia kohtaan hyväksyttävää.

Koska lapset olivat jo pitkään toimineet yhdessä päiväkodissamme, mahdollisti se turvallisen tutun ympäristön tunnekasvatukseen pohjautuvan teeman toteutukseen. Varhaiskasvattajan on huomioitava onko lapsille mahdollista luoda luottamuksellinen ilmapää, jotta omien tunteiden ilmaisu olisi mahdollisimman turvallista ja sallittua ja arvioida miten varhaiskasvattajana voisi sitä omalla toiminnallani vielä tukea.

Omien tunteiden ilmaisuun tarvitaan pohjaksi varhaiskasvattajalta tietämystä millä ymmärtämisen tasolla lapsille voi tunteista ylipäättään puhua. Miten omalla asenteella ja teoilla tuen lapsen ilmaisua ja kannustan häntä. Läsä olevan aikuisen roolin merkitys on suuri lapsen omien tunteiden ilmaisussa; toimia esimerkkinä tunteiden ilmaisussa, tunnistaa lapsen kehollisia ilmaisuja, reagoida lasten kertomuksiin, herättää kysymyksiä, näyttää itse mallia, kannustaen ja palautetta antaen. Lapsilla tulisi olla tunne ja tietoisuus samanarvoisesta asemasta ryhmässä, missä hänen mielipiteitään arvostetaan, hyväksytään ja huomioidaan.

Varhaiskasvattajan tulisi antaa mahdollisuus myös lasten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Antaa mahdollisuus nähdä ja kokea erilaisuutta ja saada uusia näkökantoja muiden lasten kanssa keskustelujen ja pohdintojen avulla.

Varhaiskasvattajan tärkeimpiä tehtäviä on tukea lapsen kehitystä. Tunnekasvatuksen tuokioista saatujen lasten toimintatavoista, tulkinnoista ja lasten omien tunteiden ilmaisujen pohjalta saaduista havainnoista pystyin varhaiskasvattajana seuraamaan, miettimään ja asettamaan niin lapsikohtaisia kuin ryhmäkohtaisia kasvun tavoitteita. Näiden pohjalta toimintaa myös suunniteltiin ja toteutettiin eteenpäin, jotta pystyttiin tukemaan lasten kehitystä ja tunnekasvatusta teeman avulla.

Yhteistyössä, sekä vanhempien kotoa saatujen että päiväkodista saatujen havaintojen ja kertomusten perusteella saimme luotua jokaiselle lapselle kasvua tukevaa kasvu- ja hoitosuunnitelman tavoitteita, jotka olisivat tukena myös lapsen arjessa. Teeman aikana lasten ilmaisut ja kertomukset omista tunteista jaoimme vanhempien kesken päivittäin ja näin myös vanhemmat tulivat tietoisiksi lapsessa heränneistä ajatuksista ja he pystyivät jakamaan lapsen koettuja asioita myös kotona ja näin päästä osalliseksi tunnekasvatukseen omalla toiminnallaan. Joskus kotona lapsen kanssa käytyt keskustelut päivän tapahtumista avasivat lasta kertomaan omista näkemyksistään ja tunteistaan enemmän. Joskus lasten kohdalla päivän aikana koettuihin näkemyksiin lapset eivät enää kotona halunneet palata.

Taidekasvattajan tulee tukea lapsen omien tunteiden ilmaisua taas eri taideaineiden avulla ja herättää hänen yksilöllistä tapaansa ratkaista ja ilmaista itseään omien näkökantojen ja kokemusten perusteella. Tämä taideaineiden avulla työskentely antaa lapselle mahdollisuuden omaan ajatteluun, mielikuvitukseen ja luo omia tapoja toimia luovasti ja löytää siihen kokeilemalla itselle myös parhaiten sopivia ilmaisukeinoja. Kasvat-

tajan on autettava lapsia tuntemaan ja tutkimaan asioita omien aistien avulla ja auttaa oppimaan omien kokemusten kautta.

Taidekasvattajana on tiedostettava miten eri taideaineet tukevat lapsen ilmaisua ja mitkä työtavat soveltuvat parhaiten haluttuun ilmaisulliseen tavoitteeseen. Taidekasvattajan tulee antaa lapselle mahdollisuus ilmaista itseään ja tunteitaan monipuolisesti ja muuttamaan niitä erilaisiin esim. kielellisiin, kuvallisiin, kehollisiin tai musiikillisiin muotoihin. Antamalla mahdollisuus tarkastella näitä omia tunteita ja ilmaisua tuotosten avulla voimme tukea lasta omien tunteiden tiedostamisessa ja minäkuvan muodostumisessa.

Taidekasvattajana voin toteuttaa omalla suunnittelulla ja toiminnallani lapsen kehitystä tukevaa ja tavoitteellista taidekasvatusta. Toiminnassa huomioin kasvatuksen sisällöllistä etenemistä eri taideaineita hyödyksi käyttäen ja niitä yhdessä integroiden.

Antamalla taidekasvattajana lapselle jo varhaisessa vaiheessa eri taideaineiden avulla mahdollisuuden ja luoda eri vaihtoehtoja tunteiden ilmaisuun, voi hän syventää omaa ilmaisuaan ja sen pohjalta minäkäsitystään ja hyödyntää myös tulevaisuudessa taideaineita käsitellessään ja selventääkseen omia tunteitaan.

5.2 Miten omien tunteiden tiedostaminen on vaikuttanut lapsen minäkuvaan ja ryhmässä toimimiseen?

Tunnekasvatuksen pohjalta tunteiden tunnistamisella, tiedostamisella ja niiden hyväksymisellä annoimme lapsille mahdollisuuden ymmärtää mitä mielessämme ja kehosamme tapahtuu, kun koemme eri tunteita. Tunteiden tiedostaminen ja niiden käsitteleminen yhteisesti tunnekasvatuksen avulla antoi lapsille tietoisuutta siitä, että tunteet ovat osa inhimillisyyttä. Niitä on meissä kaikissa ja ne ovat sallittuja. Tämä tietämys auttoi lapsia ilmaisemaan omia tunteita rohkeammin ja jakamaan niitä muiden kanssa ja se lisäsi myös kykyä tarkkailla omia tunteita ja tutkia niitä syvemmin.

Näiden tunteisiin liittyvien tietoisuuksien ja ymmärrysten pohjalta halusimme antaa lapselle mahdollisuuden lähteä luomaan minäkäsitystä, näkemystä itsestään. Tämän näkemyksen mukaan lapsi voi muodostaa ajatuksia itsestään, arvoiltaan, ominaisuuksiltaan ja tunteiltaan. Tätä syvempää tarkkailua teeman aikana tehtäessä ilmeni esim. erään lapsen toteuttaessa kuvallista ilmaisuaan aiheesta *Oma tunnelme*. Kuvallisessa

työssä lapsi sai ilmaista kahta tunneilmeitä maalauksin ja sanallisin ilmauksin. Tässä työssä hän ilmaisi hiilipiirroksin tunneilmettää: ”Iloisena, mutta oikeasti surullisena, koska on ikävä äitiä”. Lapsi tiedosti ilmaisevansa itseään ja toimivansa päivän aikana iloisesti, vaikka todellisuudessa hän päivän aikana koki ikävän tunnetta äitiä kohtaan, jota hän tuntemuksistaan huolimatta ei halunnut ilmaista. Tämän kuvallisen ilmauksen kautta lapsi pystyi tarkkailemaan ja tutkimaan itseään ja pystyi tiedostamaan omaa tapaansa toimia ja käyttäytyä. Tämän teoksensa avulla hän rohkeni ilmaisemaan ja jakamaan omia tunteitaan myös muille.

Toteuttaessamme myös omien perustunteiden ilon, surun, vihan ja pelon kuvaamista lyijykynäpiirroksin musiikin avulla, pääsivät lapset ilmaisemaan ajatuksiaan omista tunteistaan yksilöllisesti. Toteutuksen aikana lapset tekivät työtä keskittyneesti ja itsenäisesti, vaikka työ toteutettiin pienissä ryhmissä. Musiikki antoi lapsille mahdollisuuden päästä heti sisälle tunnetilaan ja niiden herättämiin tuntemuksiin ja kokemuksiin, jotka oli piirroksin tarkoitus ilmaista. Myös tässä toteutuksessa lapset pystyivät ilmentämään ajatuksiaan syvemmin jo ennestään ryhmässä tuokioilla läpikäytyjen ja tiedostettujen eri perustunteiden pohjalta. Itsenäinen työskentely edesauttoi lapsia keskittymään omiin tuntemuksiin ja kokemuksiin enemmän, mikä ilmeni lasten töissä hyvin toisistaan erilaisina ja yksilöllisinä ilmaisuna. Piirrosten lisäksi lasten omin sanoin kirjoitetut ilmaukset kertoivat lasten tuntemuksista enemmän sisältöä, eivätkä he tukeutuneet kertomaan työssään yhteisesti mietittyjä vaihtoehtoja.

Tuokion lopuksi lapset saivat omin sanoin kertoa ja jakaa piirrosten tuntemuksia. Vaikka osa lapsista jännittikin kertoa omia syvempiä ajatuksiaan ryhmälle esim. pelosta tai surusta, kasvaneesta luottavaisesta ilmapiiristä johtuen lapset kuitenkin siihen rohkenivat. He olivat myös hyvin vastaanottavaisia ja ymmärtäväisiä toistensa ajatuksille. Mitkään lasten ajatuksista ei herättänyt toisissa väheksymistä tai naurua, sillä ilmapiiri oli lasten kesken hyväksyvää. Myös tietoisuus muiden lasten olevista tunteista ja kokemuksista, joita yhteisillä tunneilla ryhmissä oli aiemmin jaettu, toivat rohkeutta kertoa omista henkilökohtaisimmista tunteista muille jännityksen hetkellä. Tämä luottavainen ilmapiiri edesauttoi lapsia luottamaan toisiinsa tehtävän aikana ja hyväksymään itsensä tunteineen niin yksilönä kuin ryhmässä. Tämä ilmapiiri kannusti lapsia kunnioittamaan ja hyväksymään niin omien kuin muiden lasten erilaisia tunteita. Näiden pohjalta lapsien oli hyvä muodostaa käsitystä omasta minäkuvasta tunteineen ja kokemuksineen.

Lasten tunteiden ilmaisussa oli selvästi tapahtunut teeman aikana kehitystä ja siitä oli muodostunut syvällisempää, kun mietimme matkaa *Tunnemaan*-aikana ilmenneisiin ilmaisuihin.

Jos lasten välistä luottamusta ryhmässä ei olisi ollut tai ilmapiiri ei olisi ollut luottamuksen arvoinen, uskoisin että lasten panostus omien tunteiden ilmaisuun ja tutkailuun olisi jäänyt vähäiseksi epäröinnin vuoksi, eivätkä he olisi syventyneet ”henkilökohtaisempiin” tuntemuksiinsa ja saanet mahdollisuutta tarkkailla ja muodostaa käsitystä omasta itsestään. Myös erilainen luottamus omiin tunteisiin ja muihin lapsiin olisi vaikuttanut lapsen tapaan toimia myös ryhmässä niin omien tunteiden rehellisessä ilmaisussa kuin niiden sallittavuudessa ja he olisivat toimineet varauksellisesti.

Mielestäni luovan toiminnan avulla, mihin ei sisälly oikeita tai vääriä tapoja toimia ja missä päädytään erilaisiin ratkaisuihin, antaa lapselle mahdollisuuden vapaammin ja syvemmin tulkita ja ilmaista itseään tunteineen. Se antaa rohkeutta toimia ja ajatella omien näkemysten ja tunteiden pohjalta. Tämä luo myös pohjaa lapsen itsetuntemukselle sekä kasvattaa lapsen itsetuntoa sekä antaa itseluottamusta uskoa omiin kykyihin ja tunteisiin. Tämän positiivisen minäkuvan pohjalta lapsi pystyy vähitellen tiedostamaan omat heikkoudet ja vahvuudet sekä hyväksymään ne. Ryhmätoiminnan keinoin hän voi verrata itseään suhteessa muihin ja vahvistaa näin omaa minäkuvaansa, tapansa toimia ryhmässä ja ilmaista omia tunteitaan. Hän pystyy tiedostamaan myös muiden lasten tapaa toimia ja antaa ymmärrystä mikä on muiden lasten käyttäytymisen syy ja miten heihin tulisi suhtautua.

Myös tunnepitoisten kirjojen lukeminen lapsiryhmässä auttoi lapsia tiedostamaan ja käsittelemään, että myös muilla voi olla erilaisia tunteita ja murheita. Yksi näistä kirjoista Anthony Brownin kirjoittama kirja *Matti Murehtija* nousi lasten keskuudessa tärkeäksi. Kirjassa käsitellään lapsen tapaa ottaa huolta ympärillä olevista asioista ja tapahtumista ja murehtia niitä. Tarinassa Matin tueksi isoäiti kertoo guatemalalaisista huolinukeista, joille voi kertoa ja jakaa omia huolia. Yhdessä lapsiryhmämme perheessä, missä oli tapahtunut perhedynamiikan muutos, oli lapselle hankittu tueksi huolinukkeja kirjan mukaan, joille hän pystyi jakamaan huolensa. Myös toisessa perheessä oli hankittu päiväkotiin unileluksi *Huolisyöppö* niminen pehmolelu, jonka taskuun pystyi laittamaan omia kirjoituksia ja viestejä omista huolista. Lapset ryhtyivät näiden hahmojen pohjalta kirjoittamaan salaisia huolikirjeitä ja ne päättyivät ”Huolisyöpön” taskuun.

Tietoisuus muiden lasten huolista ja perhedynamiikan muutoksista auttoi lapsia keskustelemaan ja jakamaan asioita keskenään. Saman ikäisten lasten keskinäisillä ystävyyssuhteilla ja yhteisten asioiden jakamisella on mielestäni suuri merkitys. Se kasvattaa kykyä luottaa tulevaisuudessa toisiin ihmisiin ja kehittää omaa osuutta ystävyyden ylläpitämisiin erilaisiin ihmissuhteisiin ja luottamusta jakaa tunteita. Lapset yhdistivät ystävyyssuhteillaan myös päiväkotimme perheitä keskenään.

5.3 Voiko ryhmäopetuksen avulla toteutettu tunnekasvatus tukea lasta omien tunteiden tiedostamisessa ja käsittelyssä?

Samanaikäisten lasten ryhmäopetuksen avulla annoimme tunnekasvatuksen tuokioilla lapsille mahdollisuuden verrata itseään suhteessa muihin, nähdä toisten lasten erilaisia tapoja toimia, huomioida itseään miten tulla toimeen niin ryhmässä kuin itsensä kanssa, harjoittaa omia taitoja ja kokea erilaisia tunteita, siis tutkia itseänsä suhteessa muihin. Mahdollisuus päästä osalliseksi ja vaikuttaa omalla toiminnallaan ikäistensä ryhmässä halusimme edesauttaa lasta tiedostamaan omaa minäkuvaansa paremmin ja tunnekasvatuksen avulla tiedostamaan ja käsittelemään omia tunteitaan enemmän.

Perustunteita käsitellessämme ryhmätoiminnan kautta halusimme varmistaa, että tunteita läpikäydessä lapsilla olisi ryhmässä samanlainen käsitys ja ajatus tunnekuvien herättämistä ilmeistä ja tunteista. Niistä käytettäisiin samoja nimityksiä, jotta lapsella tunnekasvatuksen aikana omien tunteiden tiedostaminen ja käsitteleminen voisi olla mahdollista.

Draamaleikkien parissa toteutetun *Tunnepussi*-leikin avulla, missä arvuuteltiin ja tunnistettiin lapsen esittämiä eri tunteita omin ilmein ja elein, lapset pääsivät käsittelemään ja harjoittamaan omien tunteiden ja ilmeiden esittämistä ja samalla tunnistamaan eri tunnetiloja toisen lapsen ilmeistä tai eleistä. Joskus lapset saattoivat leikin aikana arvaata ja tulkita toisten ilmeitä ja eleitä eritavoin, kuin tunteita esittävällä lapsella oli tarkoitus. Näissä tilanteissa lapset saivat mahdollisuuden perustella miksi näin tulkitsivat ja niiden pohjalta saimme aikaiseksi hyviä keskusteluja myös siitä, miten helposti voi tulla väärinymmärretyksi ja miten tärkeitä lasten sanalliset ilmaisut omista tunteista ovat.

Ryhmätunneilla draamaleikkien parissa lasten omat sanalliset ilmaisut, tunnekuvien kautta elehdityt ilmeet ja toisten ilmeiden tarkkailu ja niiden sanalliset toteamukset kertoivat jonkin verran lapsen tietoisuutta omista tunteistaan. Osalle lapsista omien tuntei-

den ja kokemusten kertominen oli luontevaa ja usein näiden lasten kertomusten pohjalta heijastui, että lapsen tuntemuksista ja koetuista tunteista oli kotona puhuttu. Myös eri perustunteiden ilmaisussa oli eroavaisuuksia. Varsinkin perustunteista pelkoa ja surua käsiteltäessä huomasin eroa lasten tavasta ja halusta ilmaista näitä tunteita ja jakaa kokemuksiaan. Toisille omien pelkojen ja surun jakaminen oli luontevaa, toisilla se oli pidättyväisempää. Osalle toisten rohkea tunteiden ilmaisu kannusti myös omien tunteiden ilmaisuun ja kokemusten jakamiseen. Huomioimme tätä myös kasvattajien kesken ja kannustimme ja rohkaisimme pidättyväisempiä lapsia jakamaan myös omia tuntemuksia. Keskenään jaetut omat kokemukset antoivat lapsille enemmän tietoisuutta eri tunteista ja auttoivat lapsia sisäistämään ja ymmärtämään myös omia tunteita niiden pohjalta ja sallittavuutta kaikkia tunteita kohtaan.

Nämä tunteiden ilmaisut muutettuna sanoiksi auttoivat lapsia käyttämään tunnekasvatuksena aikana enemmän kuvailevia sanoja tunteistaan niin arjen toiminnoissa keskenään kuin toimintatuokioilla ryhmässä, koska tunnekasvatuksen parissa samalla lasten tietämys omista tunteista, toisistaan ja heidän tuntemuksistaan kasvoi. Tämä siirtyi myös arjen tilanteisiin. Lapset pystyivät ilmaisemaan omia tuntemuksiaan enemmän sanallisesti kuin turvautuen esimerkiksi turhautuneina tunteenpurkauksiin. Aikuisen antaessa tukea ja sanallistamalla lapsen tunteita vaikeissa arjen tilanteissa, sekä kerrattaessa tuokioilla käytyjä tunteita, lapsi pystyi tiedostamaan omia tuntemuksiaan paremmin ja kykyä ilmaista sanallisesti enemmän tunteitaan toiselle, mikä rauhoitti lapsia näissä vaikeissa tilanteissa. Se auttoi lapsia tuntemaan itsensä enemmän ymmärretyksi ja käsittelemään näin myös omia tuntemuksia vaikeissa tilanteissa. Lapsissa heräsi myös taitoa tiedostaa ja ennakoida niin omien kuin toisten lasten tuntemuksia ja he pystyivät reagoimaan tilanteissa toisiaan enemmän huomioiden.

Halusimme ryhmätoiminnan keinoin ja sen tuella mahdollistaa vuorovaikutteista ympäristöä toiminnallemme ja harjoitella tässä ympäristössä omien tunteiden ja ajatusten ilmaisua ja käsittelyä, joka tukisi myös myöhemmin lapsen ihmissuhdetaitoja ja tunnetaitoja, joita tarvitsemme aina kohdatessamme ihmisiä ja toimiessamme yhtenä yhteisön jäsenenä.

5.4 Havaintoja ryhmän toiminnasta ja me-hengestä

Teeman aikana toimintamme perustui usein ryhmätoimintaa. Jaoimme lapsia usein pienryhmiin, jotta lapsilla olisi mahdollisuus päästä enemmän osalliseksi ja vaikutta-

maan ryhmän toimintaan. Esim. aihesadutusta toteutimme pienryhmissä. Aikuinen oli suunnitellut ja huomioinut lasten pienryhmien kokoonpanoa ennen toteutusta niin, että jokaisella lapsella olisi mahdollisuus päästä vaikuttamaan tarinan kulkuun, he pääsisivät omalla persoonallaan osalliseksi ryhmän vuorovaikutteiseen toimintaan ja ryhmädynamiikka olisi mahdollisimman suotuisa kaikille.

Aihesadutuksien aikana ryhmässä yhteishenki tiivistyi. Tarinaa toteutettaessa lapset pääsivät harjoittamaan omia ryhmätaitojaan toisten ehdotuksia huomioon ottaen, omia ajatuksia esille tuoden, kompromisseja luoden ja yhteiseen päämäärään päästen. Kun tarina oli yhteishengessä toteutettu, olivat he ylpeitä omasta tarinasta ja he innostuivat viemään tarinaa eteenpäin ja halusivat toteuttaa sen myös teatterin muodossa.

Tarinaa teatterimuotoon toteuttaessa lapset joutuivat jälleen hyväksymään toisten näkemyksiä ja ehdotuksia. Olisiko esitys toteutettava pöytä-vai varjoteatterina, kuka halusi esittää kenenkin roolin ja jne.? Toisten huomioiminen ryhmätoiminnassa oli tullut lapsille tutuksi tavaksi toimia jo sadutuksen parissa, mutta herkkyyys nähdä toisten reaktioita kasvoi teatteriesitystä toteuttaessa. Lapset saattoivat huomioida suunnitteluvaiheessa muiden lasten reaktioita, kuten arkailua tai epävarmuutta ja huomioidessaan sen saattoivat luopua omasta ajatuksesta, jos se ei ollut toiselle mieleinen ja kuunnella sekä ehdottaa uusia ratkaisuja, jotta yhteiseen lopputulokseen päästäisiin. Harjoituksia tehtiin innolla ja lapsilla oli usein kokoonnuttaessa uusia ideoita, joita jokainen oli valmiiksi mielessään pohtinut. Esitysten aikana lapset kantoivat myös huolta toistensa roolisuorituksista ja kannustivat rohkeuteen. Esitystä tehtiin innolla ja huumorilla, mutta myös keskittyneesti, jotta lopputulokseen oltiin tyytyväisiä.

Sarjakuvia tehdessä aluksi osalla yhteinen me-henki joutui koetukselle kuvallista ilmaisua toteuttaessa. Osalla lapsilla oli selkeä oma visio, minkälainen sadutuksesta luotu tarina näyttäisi kuvallisessa muodossa. Tarina jaettiin kuitenkin yhteisiksi sarjakuvaruuduiksi ja jokaisen ruudun toteutus jaettiin ryhmän kesken eri tehtäviin; osa toteutti ruudusta taustat, toiset hahmot, puhekuplat jne. Yhden ruudun valmistamiseen tarvittiin siis kaikkien lasten panostus ja näkemys. Syynä tähän jakamisen koetukseen saattoi olla se, että kuvallisessa ilmaisussa lapset eivät olleet aiemmin tottuneet jakamaan työn toteutusta muiden lasten kanssa ja osalle lapselle kuvallinen ilmaisu oli ominaisin ja henkilökohtaisin tapa ilmaista itseään. Lopputulokseen päästiin kuitenkin hyvässä hengessä yhteisesti toteutetun ja jaetun suunnittelun pohjalta.

Kun sarjakuviin suunniteltiin äänimaailma ja se äänitettiin äänikirjan muotoon, jouduttiin yhteishenkeen panostamaan vielä uudella tavalla. Jotta sarjakuvat saatiin yhdessä suunnittelun äänipartituurin avulla äänitettyä, vaati se ryhmältä hyvää keskittymiskykyä ja panostusta omaan suoritukseen lopputulokseen pääsemiseksi ja äänityksen onnistumiseksi. Kaikkien oli toteutettava äänipartituuria sovitusti ja ajallaan, jotta samanlaisuus sarjakuvaruudun tarinan kanssa saatiin toteutettua ja siitä syntyneestä jännityksestä huolimatta. Jokaisen sarjakuvaruudun jälkeisen äänisuorituksen kuuntelu ja onnistumisen tunne innosti lapsia työskentelemään keskittyneesti ja panostamaan omaan ja yhteiseen suoritukseen.

6 Pohdinta

Taidepäiväkoti Sinisessä Kuussa ”Tunteiden polku” – teema toteutettiin pääsääntöisesti 2013–2014 lukuvuoden aikana. Toteutettu teema tunteista lähti lapsiryhmämme tarpeesta, johon vaikutti perheiden sisäiset perhedynamiikan muutokset, jotka herättävät lapsissa erilaisia tuntemuksia ja tunteita. Tukeaksemme lapsiryhmämme lapsia tiedostamaan omia tunteitaan ja lisäämään käsitystä omasta itsestään eri näkökulmista tunteisiin pohjautuvaa teemaa toteutettiin eri työskentelytapojen ja usean eri taideaineen, kuten musiikin, kuvallisen ilmaisun, sadutuksen ja draaman kautta. Päiväkotimme ryhmä koostui kaiken kaikkiaan 16–lapsesta ja opinnäytetyössäni perehdyn päiväkotimme 6-5-vuotiaisiin lapsiin.

Aloitimme teeman toteutuksen *Tunnemaa* – radalla. Tämä tunteisiin pohjautuva rata oli toteutettu päiväkodin ohjaajien kesken eri taideaineiden avulla ja sen tarkoituksena oli päästä kasvattajana tietoisiksi lasten jo olemassa olevista kokemuksista, ajatuksista tunteista ja miten he näitä tuntemuksia ja tunteitaan ilmaisivat. Näiden tietojen pohjalta lähdimme suunnittelemaan ja toteuttamaan teemaamme.

Teema eteni leikinomaisen draaman avulla perustunteiden perehtymiseen ja nimeämiseen, musiikin avulla herättelimme tunteisiin liittyviä tunnelmia ja tunteita sekä omien tunteiden ilmaisua musiikin, musiikkiliikunnan, soittamisen ja toteutettujen äänipartituurien avulla. Lapsilähtöisen sadutuksen kautta lapset pääsivät ilmaisemaan itseään kielellisesti ja pohtimaan yhteisiä ratkaisuja teeman aikana esiintyvien hahmojen tunteista ja niihin liittyvistä ongelmista. Kuvallisen ilmaisun avulla lapset pääsivät pohtimaan ja ilmaisemaan omia ajatuksia itsenäisesti ja ilmaisemaan tunteitaan värien, muotojen ja

kuvien avulla. Yhdessä taideaineita integroiden loimme erilaisia projekteja aina sadutuksesta pohjautuvista yhteisistä tarinoista lasten esittämiin teatteriesityksiin ja äänikirjoihin. Näiden toteutusten rinnalla lapset saivat mahdollisuuden tarkkailla ja ilmaista omia tunteitaan ja ajatuksiaan yhdessä muiden kanssa ja vertailla niitä suhteessa muihin ja oppia ymmärtämään myös muiden lasten ajatuksia, tarpeita ja tunteita ja sen avulla herättämään myös empatian tunnetta itsessään.

Teeman monipuolisen toteutuksen mahdollisti tuttu turvallinen ympäristö, missä lapset ja kasvattajat olivat työskennelleet pitkään yhdessä. Myös tutut työskentelytavat ja taideaineiden parissa aikaisemmin toteutetut työskentelyt edesauttoivat teeman etene- mistä. Se antoi lapsille myös mahdollisuuden keskittyä enemmän omaan ilmaisuun ja tunteiden tarkkailuun, kuin erilaisten työskentelytapojen oppimiseen ja sisäistämiseen. Myös mahdollisuus toteuttaa teemaa pienissä ryhmissä edesauttoi lapsia ilmaisemaan, vaikuttamaan ja toimimaan ryhmässä aktiivisemmin.

Jos päiväkodissamme olisi ollut uusia aloittelevia lapsia olisi se vaikuttanut teemamme kulkuun ja toteutukseen. Lasten ryhmäytyminen, taideaineisiin ja työskentelytapoihin tutustuminen ja luottamuksen kasvattaminen niin lasten kuin aikuisten parissa olisi tarvinnut pohjustusta ja aikaa, jotta luottamuksellinen ilmapiiri olisi toteutunut.

Tavoitteet teeman aikana saada kerättyä dokumentoinnin ja havainnoimisen kautta tietoa lasten tavasta toimia, ilmaista itseään ja tunteitaan niin itsenäisesti kuin ryhmäs- sä toteutuivat. Tämän teeman toteutuksen tuloksena saimme kerättyä yksilöllistä lapsi- kohtaista tietoa ja sen avulla hahmottamaan kasvattajana lapsen itsetuntemusta, tun- netaitoja, sosiaalisia tapoja toimia ryhmässä ja empatiakykyä. Tämä antoi kokonaisku- vaa missä kehitysvaiheessa lapsi on ja minkälaisia kasvun ja kehityksen tavoitteita hänelle yhdessä vanhempien kanssa toteuttaisimme lapsen kasvun tueksi. Teeman toteutus toimi myös apuna saadaksemme selvyyttä ja enemmän tietoa lasten perhedy- namiikan muutoksiin liittyvistä ja heränneistä tunteista ja tunteenilmaisuista, mikä auttoi kasvattajana antamaan tukea ja sanallistamaan lapsen tunteita vaikeissa elämäntilan- teissa ja löytämään vanhemmille yhteisiä, heille sopivia tapoja ja keinoja selviytyä lap- sen kanssa eteenpäin.

Voimauttavan valokuvan avulla selvisi, että oman itsensä tarkkailu aikaisemmasta lap- suusajasta ja tietoisuus omasta kehittymisestä tähän päivään olivat lapsille vielä vaikei- ta asioita hahmottaa. Lasten kertomukset kohdistuivat konkreettisesti valokuvan tapah-

tumaan ja vanhempien kertomiin kommentteihin kuvasta. Olisin toivonut saavan enemmän tietoa lapsen ajatuksia itsestään ennen ja myös tulevaisuudessa. Olisin halunnut tarkastella vielä syvemmin tätä aihetta lasten parissa, jos aika ei olisi loppunut kesken. Huomasin myös lasten aukeavan enemmän *Voimaannuttavan valokuva* – toteutuksen aikana kuin ennen sitä tehdyssä lapsuusajan kuvan keskustelussa.

Kuvausten aikana lapset selvästi nauttivat päästessään toteuttamaan itseään konkreettisesti haluamallaan tavalla; omia taitoja ja vahvuuksia hyödyntäen, eikä pelkästään sanallisesti ilmentäen. Kuvausten aikana lasten avautuminen omasta itsestään ja tietoisuus tämän hetken taidoista oli lapsille helpompaa havainnoida ja tiedostaa. *Ihanne minä* -kuvauksissa nousi selvästi lasten omat harrastukset oleelliseksi ja niiden pohjalta tietoisuus omista sen hetkisistä taidoista. Lapset olivat suunnitelleet valmiiksi jo tarkat paikat kuvauksille ja miten heitä tulisi siellä kuvata. Rooli päättää kuvausten kulusta ja toteutuksesta viehättivät lapsia. Tulevaisuudessa vaihtaisinkin toteutuksen järjestystä. Ensin käsitelisin lapsen kanssa ajatuksia tästä hetkestä, jotta lapsi pystyisi hahmottamaan ajatuksia menneestä ja tulevaisuudesta.

Toivoisin, että toteutettu teemamme avartaisi ja antaisi lapselle mahdollisuuden tarkkailla ja tutkia heidän omia tuntemuksia ja tunteitaan nyt ja tulevaisuudessakin. Antaa oivalluksia ja sisäistää mitä tunteita heillä elämänsä aikana on. Löytää keinoja selviytyä tunteisiin liittyvissä tilanteissa ja tietoisuutta siitä, että myös muilla on tarpeita ja tunteita ja niiden jakaminen helpottaisi myös oman tunne-elämän pyörteissä.

Uskon, että varhaiskasvatuksen parissa toteutettu tunnekasvatus antaisi lapselle tietoisuutta ja ymmärrystä tunteiden osalta sosiaalisessa maailmasta ja ”työkaluja” toimia yhtenä yhteisön jäsenenä, mikä on oleellista lapsen elämässä myös tulevaisuudessa toimiessaan niin koulu kuin työelämässä. Varhaisella vaikuttamisella ja tunneasioiden käsittelyllä pystymme auttamaan ja selventämään lapsen ilmaisua ja tunnemaailmaa niin kasvattajina kuin aikuisinakin.

Se miten paljon lasten omat tarkastelut ja oivallukset omista tunteista ja itsetuntemuksesta teeman aikana vaikutti lapsiin tulevaisuudessa jää osaltani arvoitukseksi. Tarkastelukohteeni lapsiryhmän lapset aloittivat seuraavana syksynä koulumaailman ja osa lapsista siirtyivät toiseen esikouluun. Jos lapset olisivat jatkaneet päiväkodissamme, olisimme voineet palata teeman aiheisiin ja lasten tunteiden ilmaisuun myös myöhemmin. Näiden kokemusten perusteella olisimme voineet keskustella mitä ajatuksia lapsi

koki teeman aikana aiemmin ja mitä nyt. Toivoisin kootun valokuvakirjan, jonka jokainen perhe sai tilata kotiinsa, herättävän lapsissa vielä muistoja näistä teeman aikana koetuista kokemuksista ja sen aikana heränneistä tunteista ja muodostavan käsitystään itsestään ja ajatuksistaan päiväkodinajoilta ja nyt jo koululaisena. Hän voisi oppia tarkkailemaan omaa kehitystä ja jatkamaan oman minäkäsityksen luomista ja tarkkailla myös myöhemmin koetun pohjalta.

”Tunteiden polku”- teemaa oli toteutettu päiväkodissamme ennen kuin aloin työstäni opinnäytetyötäni ja olimme teeman toteutuksessa jo loppusuoralla, kun lopulta tein päätökseni ottaa teeman opinnäytetyöni aiheeksi. Oli mielenkiintoista tarkastella omaa työtä teorian pohjalta. Oppimisprosessina opinnäytetyö on antanut kuitenkin minulle varmuutta ja luottamusta omaan tapaan toteuttaa ja tehdä tavoitteellista taidekasvatusta. Toteutetun teeman ja tehdyn työn tarkastelu teorian pohjalta oli tärkeää ja vertailla miten paljon toteutettu teema on yhteydessä teoriaan? Omat teoreettiset pohdinnat ja niiden pohjalta tehdyt valinnat toteutetussa teemassa kuitenkin suurimmalta osin kohtasivat keräämäni teorian kanssa ja tämä antoi kannustusta omaan ammattiini toimia niin varhais- kuin taidekasvattajanakin ja toteuttaa taidekasvatusta. Se antoi myös tietoisuutta siitä miten paljon omaa työtä voi vielä kehittää ja syventää, ja miten tärkeää oman työn tarkastelu on.

Toivoisin opinnäytetyöni avulla rohkaisevani myös muita varhaiskasvattajia ja kasvattajia toteuttamaan tunnekasvatusta. Omalla opinnäytetyölläni haluan esittää yhden vaihtoehdon sen toteutuksesta ja uskon, että jokainen kasvattaja sen pohjalta voisi löytää siitä tapoja hyödyntää tunnekasvatusta oman ryhmänsä tarpeisiin.

Tulevaisuudessa työni aihepiiriä voisi tarkastella myös näkökulmista: lapsen tunnekasvatuksen vaikutukset ja seuraukset vanhempien näkökannasta? Aihepiiriä voisi tarkastella myös siitä, miten paljon varhaiskasvattajalla on mahdollisuus vaikuttaa lapsen tunne-elämään, itsetuntemukseen ja vuorovaikutustapoihin varhaisessa vaiheessa, jos huomataan lapsen tarvitsevan siihen tukea ja lapsen muu ympäristö ei tätä kehitystä tue? Näiden tarkastelujen ja tietojen avulla saisi erilaisia näkökantoja lähestyä ja toteuttaa tunnekasvatusta.

Lähteet

Mäki, Maiju (2009). Kadonnut avain. Kehitysvammaliitto ry

Opetus ja kulttuuriministeriö 2014. Päivähoito on osa kasvatusta. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/varhaiskasvatus/?lang=fi>

(luettu 5.4.2014)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Varhaiskasvatuspalvelut. Laki lasten päivähoitosta. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>

(luettu 5.4.2014)

Heikkilä, Matti & Välimäki, Anna-Leena (2003). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (VASU). Teoksessa Oppaita / Stakes: 56. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saatavilla www-muodossa:

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>

(luettu 25.4.2014)

Taidepäiväkoti Sinisen Kuun toimintaperiaatteet

<http://www.sininenkuu.fi/www/index.pl/kasvatussuun>

(luettu 9.5.2014)

Opetushallituksen taide- ja taitokasvatuksen asiantuntijaryhmä. Taide ja Taito – Kiinni elämässä. Liikanen, Hanna-Liisa. Taide- ja taitoaineet oppilaiden hyvinvoinnin edistäjinä – hyvä pohja elämälle. Moniste 2/2009. Edita Prima Oy, Helsinki 2009

Ruokonen, Inkeri & Rusanen, Sinikka & Välimäki, Anna-Leena (2009). Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Yliopistopaino Oy

Hakkola, Kirsti & Laitinen, Sirkka & Ovaska-Airasmaa, Mirja (1990). Lasten taidekasvatus. Karisto Oy

Hångisto-Åberg, Marja & Lindeberg-Piiroinen & Mäkinen, Leena (1993). Musiikki varhaiskasvatuksessa. F-kustannus Oy

Karlsson, Liisa (2003). Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. WS Bookwell Oy

Ojanen, Ritmala & Sivén, Vihunen & Vilén (2011). Lapsen aika. WSOYpro Oy

Furman, Erna (1998). Auta lasta kasvamaan. Yliopistopaino

Aho, Sirkku (1996). Lapsen minäkäsitys ja itsetunto. Oy Edita Ab

Jarasto, Sinervo (2000). Alle kouluikäisen lapsen maailma. Gummerus kirjapaino Oy

Lyytinen, Paula, Korikangas Mikko & Lyytinen Heikki (2003). Näkökulmia kehityspsykologiaan, kehitys kontekstissaan. WSOY. Anna-Maija Poikkeus. Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot

Helsingin kaupungin sosiaalisvirasto (2008). Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja

Peltonen, Anne & Kullberg – Piilola, Tarja (2005). Tunnemuksuu ja Mututoukka, Lasten Keskus Oy

Solatie, Jim.2009.Luova lapsi. Tammi

Laaksonen – Szilvay, Leena (1996). Eläinten laulukilpailu ja muita musiikkiaiheisia satuja, kirja ja CD, WSOY

Huovi, Hannele & perkiö, Soili (2011). Urpon ja Turpon lauluja kirja ja CD, tammikuu

Kaikkonen, Marko & Ollaranta,Ritva & Piispanen, Ulla (2014). Olin kantele, Otava

Voimauttava valokuva

”Ihanne minä” / ”Minä satuhahmona”

”Voimauttava valokuva on Miina Savolaisen kehittämä, palkittu menetelmä, jossa valokuvaa käytetään itsetuntemuksen ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen vahvistamiseen.

Voimauttava valokuva perustuu arvostavaan katseeseen ja dialogisuuteen. Menetelmässä kuvaamisen dynamiikka käännetään pääläelle: kuvaajan tulee kuunnella, miten hänen kuvaamansa ihminen haluaa tulla nähdyksi. Samalla kuvaaja joutuu hyväksymään, ettei tiedä, mikä on päähenkilölle voimauttavaa. Kuvausten avulla opitaan kohtaamaan toinen ihminen vastavuoroisella ja kuuntelevalla tavalla. Se vahvistaa keskinäistä luottamusta sekä ymmärretyksi tulemisen kokemusta.” (Vantaan taidemuseo, Maailman ihanin tyttö)

Tänä keväänä toteutamme lasten parissa kuvausta voimauttavan valokuvan keinoin. Aloitamme projektin parissa pian, joten voitte aloittaa jo kuvausten pohjustusta kotona. Tähtien parissa (5-6-vuotiaat lapset) toteutamme kuvaukset ”Ihanne minä”-ajatuksen pohjalta. Ajatuksena on pohjustaa kuvausta ensin kotona omien valokuva-albumien parissa yhdessä lapsen ja vanhempien kesken.

Voitte kotona käydä lapsenne kanssa läpi hänestä pienempänä otettuja kuvia ja muistella yhdessä millainen hän on ollut pienempänä esim. luonteeltaan, miten hän on kasvanut ja mitä hän on oman elämänkaarensa aikana oppinut? Kuvien avulla voitte myös muistella tärkeitä hetkiä ja niihin liittyviä tunnelmia. Tämän jälkeen lapsi saa valita yhden hänelle tärkeän, mielellään hänestä otetun kuvan pienempänä. Kuvan pohjalta kirjatkaa ylös mitä ajatuksia ja tunnelmia kuva on lapsessa herättänyt ja miksi lapsi valitsi juuri tämän kuvan muistamisen arvoiseksi omasta elämänkaarestaan.

Kuvan pohjalta lähdemme vertaamaan ja toteuttamaan kuvauksia voimauttavan valokuvan keinoin päiväkodissamme ajatuksena, minkälainen minä olen nyt tai minkälainen haluaisin tulevaisuudessa olla? Minkälaisia tunnelmia ja ajatuksia se minussa herättää?

Kuvausta varten lapsi saa pukeutua ja tuoda jonkin tärkeän asian tai esineen, mikä on oleellinen ”ihanne minän” havainnollistamiseen. Voitte myös miettiä pohjustavasti missä päiväkodin lähiympäristössä kuvauksia voisi toteuttaa. Kuvausten aikana haastattemme ja kirjaamme ylös lapsen ajatuksia itsestään tänä päivänä ja tulevaisuudessa. Ajatuksena on omakuvien avulla samalla herättää oman minän ihanteellisia puolia näkyväksi.

Säteiden (3-4-vuotiaat lapset) kanssa toteutamme kuvaukset ”Minä satuhahmona”-ajatuksella. Voitte lapsen kanssa yhdessä keskustella valmiiksi kotona, mikä hahmo hän haluisi olla. Voitte yhdessä miettiä myös minkälainen hahmo voisi olla, minkä luontoinen ja missä hän voisi asustaa ja kirjata tämän ylös. Tämän tekstin pohjalta toteutamme lapsen kanssa voimauttavaa valokuvaa, samalla haastatellen ja kirjaten ylös lapsen ajatuksia satuhahmosta.

Asun satuhahmolle voi toteuttaa joko hyödyntäen kodin tai päiväkodin asusteita. Hahmolle voi miettiä lisäksi tärkeän asian tai esineen, mikä on satuhahmolle oleellinen ja otamme sen mukaan kuvaukseen. Voitte myös miettiä pohjustavasti missä päiväkodin lähiympäristössä kuvauksia voisi toteuttaa.

Lopuksi lapsi saa valita häntä eniten miellyttävän kuvan yhteiseen kevään aikana toteutettavaan kuvakirjaan.

Varatkaa aika tiedotustaululta, toteutamme projektia vko:illa 18 ja 19.

Valokuvia

